

RIIGIKOHUS
ÕIGUSTEABE OSAKOND

Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas

Analüüs

Mervi Kruusamäe
kohtupraktika analüütik

Tartu
Oktoober 2012

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
2. Analüüsi eesmärk ja alusmaterjalid.....	4
3. Uuritud valdkonda reguleerivad õigusnormid ja teemaga seotud muud materjalid.....	5
3.1 Materiaalõiguslik regulatsioon.....	5
3.2 Karistuse põhjendamise kohustus	6
4. Karistusraamid	6
5. Süü kui karistuse kohaldamise alus.....	7
5.1 Süü suurust mõjutavad asjaolud	7
5.2 Süü ja selle suurus Riigikohtu praktikas	7
5.2.1 Süü kui karistuse kohaldamise alus.....	7
5.2.2 Süü suurust mõjutavad objektiivsed ja subjektiivsed asjaolud	8
5.3 Süü ja selle suurus maa- ja ringkonnakohtu praktikas	11
5.3.1 Süü kui karistuse kohaldamise alus.....	11
5.3.2 Süü suurust mõjutavad objektiivsed asjaolud	12
5.3.3 Süü suurust mõjutavad subjektiivsed asjaolud.....	16
6. Karistuse eesmärgid: eri- ja üldpreventsioon	18
6.1 Preventsioonide sisu.....	18
6.2 Karistuse eesmärgid Riigikohtu praktikas.....	19
6.2.1 Eripreventsioon ja isik.....	19
6.2.2 Üldpreventsioon	20
6.3 Karistuse eesmärgid maa- ja ringkonnakohtu praktikas	21
6.3.1 Eripreventsioon ja isik.....	21
6.3.2 Eripreventsiooni realiseerumine.....	22
6.3.3 Eripreventiivset prognoosi mõjutavad asjaolud	23
6.3.4 Üldpreventsiooni realiseerumine.....	24
6.3.5 Üldpreventsioon ja isikust lähtuv oht õiguskorrale.....	26
6.3.6 Muud tähelepanekud	27
7. Põhikaristuse mõistmine – karistuse kohaldamise mudelid.....	27
7.1 Karistusliigi ja -määra valik	27
7.2 Karistusliigi ja -määra valiku põhimõtted Riigikohtu praktikas	28
7.2.1 Üldised põhimõtted	28
7.2.2 Karistusliigi valik alternatiivse sanktsiooni korral.....	30
7.3 Karistusliigi valiku põhjendamine maa- ja ringkonnakohtu praktikas.....	31
7.3.1 Üldised tähelepanekud	31

7.3.2 Karistusliigi valikut mõjutavad tegurid.....	33
7.4 Karistusmäära valikut mõjutavad tegurid	38
7.4. 1 Karistusmäära valiku lähtepunkt – sanktsiooni keskmine määr või sanktsiooni esimene kolmandik.....	38
7.4.2 Karistusmäära valik üheliigilise sanktsiooni korral	39
7.4.3 Karistusmäära valik alternatiivse sanktsiooni korral	40
7.4.4 Muud tähelepanekud	40
8. KOKKUVÕTE.....	42
8.1 Karistusraamid	42
8.2 Süü.....	42
8.3 Preventsioonid ehk karistuse eesmärgid	44
8.3.1 Eripreventsioon	44
8.3.2 Üldpreventsioon	44
8.4 Karistusliigi ja -määra valik	45
8.4.1 Karistusliigi valiku põhimõtted.....	45
8.4.2 Karistusmäära valiku põhimõtted.....	46
8.5 Karistuse põhjendamisega seonduvad tähelepanekud.....	47

SISSEJUHATUS

Rakendades karistust, kaitseb karistusõigus ühiskonna põhiväärtusi ja õigusorda kahel viisil: esiteks repressiivselt, st tehtud ülekohtu eest tasudes ehk kätte makstes, ja teiseks preventiivselt ehk ülekohtu ära hoides.¹

Karistuse kohaldamine on väärtusotsustus, milles kohus võrdleb seadusandja hinnangut teole isiku teoga. Ent eriosa vastava paragrahvi eest ettenähtud sanktsiooni raamidesse mahtuv karistus ei ole veel õiglane ja seaduslik. Karistuse mõistmine seisneb olemasolevate variantide ja raamide piires õige, st õiglase ja õiguslikult põhjendatud karistuse tuvastamises ja mõistmises.²

1. septembril 2012. a möödus kümme aastat karistusseadustiku (edaspidi KarS) jõustumisest³, millega kehtestati euroopalik süüõigusele rajatud karistusõigus. Koos sellega sätestati Eesti kui suveräänse õigusriigi karistusvõimu teostamise põhimõtted. Karistusseadustikus on karistuse kohaldamise alused esitatud kindlas hierarhilises süsteemis. Prof J. Sootak on märkinud, et püramiidi tipus on isiku süü kui õigusriiklikult isiku karistamise põhistatuse lähtepunkt. Ka ülejäänud KarS § 56 lg-s 1 nimetatud alused – karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud ning eri- ja üldpreventsioon kui karistuse eesmärgid – kuuluvad kindlasse süsteemi. Siit ilmneb, et ka kohus peaks sellest süsteemist kinni pidama ja analüüsima karistuse kohaldamise aluseid kindla mudeli järgi.

Seega on karistuse kohaldamine protsess, mida saab jaotada etappidesse.⁴ Praegune analüüs käsitleb vaid kohustuslikke etappe – karistusraamide ning süü ja selle suuruse kindlakstegemine, karistuse eesmärkide ehk preventioonide kaalumise ja põhikaristuse kohaldamine.

2. Analüüsi eesmärk ja alusmaterjalid

Analüüsi ülesanne on uurida kohtupraktikas valitsevaid seisukohti KarS §-s 56 sätestatud karistuse kohaldamise aluste kohta karistuse kohaldamise etappide kaupa.

Analüüsis uuritakse kohtute seisukohti järgmistes etappides:

- karistusraam
- süü ja seda iseloomustavad asjaolud
- karistuse eesmärgid ehk preventioonid
- karistusliigi ja -määra valik.

Lisaks karistuse kohaldamise materiaalõiguslikele küsimustele vaadeldakse ka seda, kuidas kohtud järgivad karistuse põhjendamise nõuet.

Analüüs puudutab täiskasvanud füüsilisele isikule põhikaristuse mõistmist kriminaalasjades. Analüüsi aluseks on võetud nii üld- kui ka lühimenetluse asju, sest neis menetlustes mõistetakse

¹ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura 2003, lk 19.

² J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 114, vnr 11.

³ <https://www.riigiteataja.ee/akt/104042012003>

⁴ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 115, vnr 12; P. Pikamäe, L. Kivi. Karistusõiguse põhiprobleeme. Õppematerjal kohtunikele 2003. Tartu 2004, lk 53.

karistust samade põhimõtete järgi.⁵ Analüüs ei kajasta karistuse kohaldamise (määramise) probleeme väärteomenetluses maa- ja ringkonnakohtus. Riigikohtu praktikale väärteoasjades on viidatud. Uuritud on maa- ja ringkonnakohtu praktikat aastatel 2008 kuni 2011 ja 2012. a esimesel poolaastal. Riigikohtu olulisemad otsused uuritavas vallas pärinevad valdavalt aastast 2003. Kriminaalkoodeksi-aegsele Riigikohtu praktikale on viidatud küsimustes, mis on ka karistusseadustiku järgi aktsepteeritavad. Aluseks on võetud juhusliku valiku alusel kohtulahendid, mis olid analüüsi koostajale kättesaadavad kohtuinfosüsteemi (KIS) vahendusel. Üldjuhul viidatakse analüüsis tüüpjuhtumitele, vajadusel tõstetakse esile ka üksikuid otsuseid.

Analüüsis esitatud seisukohtadel ei ole siduvat mõju ja need ei ole käsitatavad Riigikohtu seisukohana. Riigikohus võtab õiguslikke seisukohti vaid kohtulahendis.

3. Uuritud valdkonda reguleerivad õigusnormid ja teemaga seotud muud materjalid

3.1 Materiaalõiguslik regulatsioon

Karistuse kohaldamise etappi jõudes on kohus eelnevalt teinud kindlaks, et isiku tegu vastab kuriteokoosseisu tunnustele, õigusvastasust välistavaid asjaolusid ei ole ja isik on kuriteo toimepanemises süüdi.

Karistuse kohaldamine peab läbima kindlad etapid. Kitsamas tähenduses tähendab see karistusraamide kindlakstegemist, süü piiride tuvastamist, preventioonide ehk karistuse eesmärkide kaalumist ja viimaks põhikaristuse mõistmist vastavalt karistuse kohaldamise mudelile. Karistuse mõistmine laiemas tähenduses on lisakaristuse mõistmine, liitkaristuse moodustamine, karistuse asendamine ja karistusest vabastamine, ent neid etappe praegune analüüs ei käsitle.

Õiguskirjanduses on välja pakutud kontrollskeem, millest kinnipidamine aitab karistuse kohaldamisel vältida juhuslikkust ning soodustab stabiilse ja õiguslikult argumenteeritud karistuspraktika väljakujunemist.⁶

Karistuse kohaldamise alused sätestab KarS § 56, mille 1. lõike kohaselt on karistamise alus süü. Karistuse mõistmisel arvestatakse kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlasit edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Sama paragrahvi 2. lõike kohaselt võib kohus mõista vangistust ainult siis, kui karistuse eesmärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega. Kui karistusseadustiku eriosa paragrahv, mille järgi isik süüdi mõistetakse, võimaldab vangistuse kõrval mõista ka kergema karistuse, peab kohus otsuses vangistuse mõistmist põhistama. KarS §-d 57 ja 58 sätestavad karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud, millega kohtul tuleb igal juhul arvestada.⁷

⁵ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11.

⁶ P. Pikamäe, L. Kivi. Karistusõiguse põhiprobleeme. Õppematerjal kohtunikele 2003. Tartu 2004, lk 53.

⁷ Mõistagi juhul, kui kohus need tuvastab.

3.2 Karistuse põhjendamise kohustus

Karistus peab olema nõuetekohaselt põhjendatud. Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 312 lg-d 4 ja 5 nõuavad, et süüdimõistva kohtuotsuse põhistavas osas esitataks muu hulgas karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud ja süüdistatavale mõistetava karistuse motiivid.

Kriminaalasjas nr 3-1-1-10-09 on Riigikohus selgitanud, et kohus peab karistuse mõistmisel juhinduma eeskätt asjakohastest materiaalõiguslikest ja menetlusõiguslikest nõuetest.⁸ Karistuse põhjendused on kohtuotsuse oluline osa ja kohtuotsuses karistuse põhistamata jätmisel on tegemist kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisega KrMS § 339 lg 1 p 7 mõttes.⁹

Eeltoodu ei välista, et otsust tehes lahendab kohtunik karistuse kohaldamise erinevate etappide küsimusi koos ja samaaegselt, kuid kohtuotsuse põhjendavas osas peavad need küsimused olema esitatud süsteemselt ja otsuse lugejale jälgitavalt.

4. Karistusraamid

Karistuse sisuline põhjendamine algab karistusraamist: karistusliigi üldosaline raam, eriosa sanktsioonist tulenev raam ja seaduses ettenähtud alustel korrigeeritud raam. Viimane moodustatakse üldosas ettenähtud juhtudel KarS § 60 lg-tes 2–4 toodud alustel. Praeguses analüüsis korrigeeritud karistusraamiga seonduvat ei uurita.

Karistuse mõistmise esimene samm on karistusliigi üldosast tuleneva karistusraami ja eriosast tuleneva karistusraami¹⁰ kindlakstegemine. Kohus peab neist kindlasti lähtuma, kuid normi, mis kohustaks sanktsiooni üldraami kohtuotsusesse kirja panema, ei ole.

Uuritud lahendite põhjal saab tõdeda, et üldjuhul märgivad kohtud kohtuotsusesse vastava sanktsiooni karistusraami. Näiteks **kriminaalasjas nr 1-10-6149** märkis Viru Maakohus esmalt, et KarS § 121 järgi kvalifitseeritava kuriteo toimepanemise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Seejärel põhjendas, miks ei ole võimalik karistada isikut rahalise karistusega.¹¹ Alati ei pea kohtud vajalikuks karistusraami kohtuotsuses välja tuua.¹²

Üldraami märkimine kohtuotsusesse tagab aga selle jälgitavuse ja aitab paremini mõista kohtu järeldusi karistusliigi ja -määra kohta. Karistusraami esitamine kohtuotsuses on loogiline algus liikumaks karistuse kohaldamise järgmisesse, s.o süü suuruse kindlakstegemise etappi.

⁸ Näiteks Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. aprilli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-10-09.

⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 28. mai 2008. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-27-08.

¹⁰ Näiteks rahalise karistuse raamid tulenevad vaid karistusseadustiku üldosast. Mõnes eriosa paragrahvis ettenähtud vangistuse alammäär tuleneb samuti üldosast (näiteks KarS § 199 lg 1).

¹¹ Viru Maakohtu 7. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-6149.

¹² Näiteks Harju Maakohtu 8. juuni 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-6568.

5. Süü kui karistuse kohaldamise alus

Teinud kindlaks karistusraamid, läheb kohus karistuse kohaldamise teise etappi ja asub hindama süü suurust. Süü annab KarS § 56 järgi aluse isiku karistamiseks ja määrab üldjoontes ära, milline peab kohaldatav karistus olema. Karistuse kohaldamise etapis tuleb kohtul hinnata KarS § 56 lg 1 alusel süü kvantitatiivset sisu karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude ning süüd mõjutavate muude asjaolude kaudu. Karistuse mõistmise etapis ei ole enam asjakohane arutleda selle üle, kas isik on kuriteos süüdi (KarS § 32 lg 1) ega tõdeda, et süüd välistavaid asjaolusid ei ole. Need küsimused peavad olema lahendatud juba deliktstruktuuri tasandil.

5.1 Süü suurust mõjutavad asjaolud

Õiguskirjanduses on liigitatud süü suurust mõjutavad asjaolud objektiivseteks ja subjektiivseteks. Neist esimese all vaadeldakse tegu, tagajärge ning isiku käitumist enne ja pärast kuritegu. Süü suurust on võimalik mõõta ka teo etteheidetavust ja tagajärje ebaõigust hinnates, arvestades samas süüdlase käitumist enne ja pärast tegu. Subjektiivse tunnuseks on vaadeldav kuriteo motiiv, eesmärk ja teos avalduv negatiivne suhtumine normi.¹³ Süü suurust saavad mõjutada süüteoiga seotud asjaolud.

Karistusseadustiku järgi on süü suurus mõõdetav eelkõige karistust kergendavate (KarS § 57) ja raskendavate asjaolude (KarS § 58) abil. Nimetatud asjaolud iseloomustavad teo toimepanemise viise, motiive, isiku käitumist pärast kuritegu või suhtumist oma teosse. Seadusandja on sätestanud karistust kergendavad asjaolud lahtise loeteluna (KarS § 57 lg 2), mis tähendab kohtu jaoks suuremaid võimalusi karistuse individualiseerimisel. Karistust raskendavad asjaolud on sätestatud küll ammendavalt, ent Riigikohtu praktika on asunud toetama süü laiendatud käsitlust ja leidnud, et süüd suurendavana võib vaadelda ka KarS §-s 58 loetlemata asjaolusid.¹⁴

Karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude kõrval näitavad süü suurust ka teo koosseisupärasuses ja õigusvastasuses sisalduv ebaõigus ja taunitavus kui süü suurust mõjutavad näitajad.¹⁵

KarS § 56 lg 1 teine lause nõuab, et karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude tuvastamise korral tuleb neid arvestada. Kriminaalmenetluse seadustiku § 312 p 4 kohaselt tuleb need ka süüdimõistva kohtuotsuse põhiossa märkida.

5.2 Süü ja selle suurus Riigikohtu praktikas

5.2.1 Süü kui karistuse kohaldamise alus

Riigikohus on rõhutanud süü tähendust karistuse mõistmisel. On selgitatud, et süü on karistuse esmane alus, st, millisel määral on tegu isikule etteheidetav.¹⁶

¹³ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 120, vnr 28.

¹⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 30. oktoobri 2003. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-3-14-03, milles loeti varalise kasu saamise eesmärk narkootilise aine edasiandmisel (KarS § 183) õiguslikult eriti taunitavaks ja seetõttu karistati süüdistatavat vangistusega maksimaalmääras.

¹⁵ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 121, vnr 27.

¹⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 20. veebruari 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-99-06; 24. aprilli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-10-09 ; 18. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-18-11.

Kriminaalasjas nr 3-1-1-99-06 tõdes kriminaalkolleegium, et KarS §-st 56 lähtudes peab kohus pärast kuriteo toimepanemise tuvastamist süü suurusest lähtuvalt andma karistuse liiki ja määra sisaldava põhjendatud karistusõigusliku hinnangu toimepandud kuriteole.¹⁷

Kriminaalkolleegiumi otsuses nr 3-1-1-18-11 on selgitatud, et KarS § 56 lg 1 kohaselt rajaneb karistuse mõistmine süüühimõttel. Eelöeldu tähendab, et andes hinnangut süü suurusele, tuleb esmajoonel lähtuda süüte toimepanemise asjaoludest, mis võivad iseloomustada näiteks tegu ja tagajärge ning süüdlase käitumise motiivi ja eesmärki, kuid ilmned ka karistust kergendavates ning raskendavates asjaoludes.¹⁸

5.2.2 Süü suurust mõjutavad objektiivsed ja subjektiivsed asjaolud

• Karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud

Kriminaalasjas nr 3-1-1-33-07 leiti, et maa- ja ringkonnakohtutel tuleb järgida nõuet, et karistuse mõistmisel arvesse võetavad kergendavad ja raskendavad asjaolud peavad tulenema kriminaalasja materjalidest ja olema kontrollitavad. Need tuleb esitada kohtuotsuses arusaadaval moel.¹⁹

Kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11 märgiti täiendavalt, et KarS § 57 lg-s 1 loetletud karistust kergendavate asjaolude tuvastamisel on nendega arvestamine kohtu poolt obligatoorne. Kohtu sellesisuline hinnang peab olema kohtuotsuses selgesõnaliselt esitatud.²⁰

Kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07 on kriminaalkolleegium sedastanud, et KarS § 56 sätestab karistamise alusena isiku süü, mille suurus määrab võimaliku karistuse ülempiiri. Viidatud lahendis selgitati, et karistuse mõistmisel tuleb süü suuruse kvantitatiivsel kindlaksmääramisel igal juhul arvestada teo toimepanemisega seotud kergendavate ja raskendavate asjaoludega eesmärgiga teha kindlaks karistuse konkreetne määr vastava paragrahvi sanktsiooni piirides ja prognoosida konkreetsele isikule mõistetava karistuse eripreventiivseid eesmärke.²¹

Samal seisukohal on Riigikohtu üldkogu, selgitades **väärteoasjas nr 3-1-1-116-09**, et isikule mõistetav karistus sõltub süü suurusest.²²

KarS § 57 lg 2 lubab kohtul arvesse võtta ka KarS § 57 lg-s 1 nimetatata asjaolusid. **Kriminaalasjas nr 3-1-1-2-06** on kriminaalkolleegium selgitanud, et KarS § 57 lg-s 1 nimetatata

¹⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 20. veebruari 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-99-06.

¹⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 18. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-18-11.

¹⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 11. septembri 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-33-07.

²⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11. Vaata ka Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 16. mai 2007. a otsust kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07.

²¹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15. mai 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07.

²² Riigikohtu üldkogu 18. mai 2010. a otsus väärteoasjas nr 3-1-1-116-09.

asjaolu arvestamine kergendava asjaoluna tähendab seda, et see asjaolu on isiku süüd vähendav, või näitab, et isiku mõjutamiseks edasistest rikkumistest hoiduma on põhjendatud ka kergema karistuse kohaldamine.²³

• Teo toimepanemise asjaolud

Riigikohus on võtnud kasutusele süü laia tähenduse, leides, et karistuse mõistmisse tuleb kaasata kõik teo toimepanemise asjaolud.²⁴ Ka Riigikohtu üldkogu on **väärteoasjas nr 3-1-1-116-09** selgitanud, et isikule mõistetav karistus sõltub süü suurusest, mis on omakorda vahetult seotud talle etteheidetava teo asjaoludega ja nendele antava õigusliku hinnanguga.²⁵

Narkosüütegude puhul on Riigikohus märkinud, et teo asjaoludena tuleb hinnata alati seda, mitmel korral isik narkootilist ainet omandas ja millisel eesmärgil ta seda tegi. Õiguslikult eriliselt taunitav on korduvalt narkootilise aine edasiandmine pikaajalise varalise kasu saamise eesmärgil.²⁶

Kriminaalasjas nr 3-1-1-83-09 leidis kriminaalkolleegium, et liiklussüütegudes näitab süü suurust liiklusnõuete rikkumise ulatus ja saabunud tagajärje raskus (kolme inimese surm ja ühe inimese raske tervisekahjustus).²⁷

Varavastaste süütegude puhul iseloomustab süüd ka omastatud või varastatud vara väärtus. **Kriminaalasjas nr 3-1-1-15-10** leiti näiteks, et teo toimepanemise asjaolud, sh omastatud vara rahaline väärtus, ei võimalda kohaldada isikule rahalist karistust.²⁸

Kriminaalasjas nr 3-1-2-2-11 lähtus Riigikohtu üldkogu süü suurust hinnates käideldud amfetamiini suurest kogusest ja leidis, et isiku süü suurusele kuriteo toimepanemise eest KarS § 184 lg 2 p 1 järgi²⁹ vastab viie aasta ja kümne kuu pikkune vangistus.³⁰

Kriminaalasjas nr 3-1-1-7-11 selgitas kolleegium, et kohus peab ka kuritegude ideaalkogumi eest karistust mõistes lähtuma eelkõige isiku süü suurusest, mis sellisel puhul väljendub küll ühes teos, kuid sisaldab kahele süüteo koosseisule vastavat ebaõigust.³¹

²³ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 3. aprilli 2006. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-2-06.

²⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10. aprilli 2006. a otsuses kriminaalasjas nr 3-1-1-12-06 leiti, et süü juures tuleb arvestada ka kannatanu osa kuriteosündmuses.

²⁵ Riigikohtu üldkogu 18. mai 2010. a otsus väärteoasjas nr 3-1-1-116-09.

²⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 30. oktoobri 2003. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-3-04.

²⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 19. oktoobri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-83-09.

²⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 12. aprilli 2010. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-15-10.

²⁹ KarS § 184 lg 2 sanktsioon näeb karistusena ette kolm kuni viisteist aastat vangistust.

³⁰ Riigikohtu üldkogu 10. aprilli 2012. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-2-2-11.

³¹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 27. mai 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11. Vaata ka Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 16. märtsi 2011. a otsust kriminaalasjas nr 3-1-1-5-11.

- **Isiku käitumise eriline küünilisus, õiguskorda eirav meelestatus, õiguskorra korduv või süstemaatiline rikkumine**

Kriminaalasjas nr 3-1-1-32-09 märkis kriminaalkolleegium, et isik oli talle süüsarvatud tegude toimepanemise ajal teises kriminaalasjas kohtu alla antud narkootilise aine valmistamiseks vajaliku lähteaine valmistamise eest. Asjaolu, et ka sellises olukorras pani ta uuesti toime raske rahvatervisevastase kuriteo, viitab isiku erilisele künismile ja õiguskorda eiravale meelestatusele. Isikult äravõetud erinevate narkootiliste ainete kogus, mis ületas mitme äravõetud narkootilise aine puhul kümneid kordi suure koguse piiri, on samuti tema süü suurust rõhutav asjaolu.³²

Kriminaalasjas nr 3-1-1-57-09 nõustus kriminaalkolleegium isikule mõistetud 7-aastase vangistusega KarS § 256 lg 1 järgi.³³ Kolleegium leidis, et isiku loodud ja juhitud kuritegelik ühendus tegutses pikema aja vältel ja selle eesmärk oli narkootiliste ainete, s.o määramata hulga isikute tervist kahjustavate ainete süstemaatiline levitamine. Seega on isiku süü suurus piisav õigustamiseks talle kohtute poolt mõistetud seitsme aasta pikkust vangistust.³⁴

- **Kuriteo episoodide arv, isiku teadlik käitumine, kannatanu käitumine**

Kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11 selgitas kriminaalkolleegium, et süüdistatavale konkreetse karistuse valimiseks tuvastatakse sanktsioonivahemiku keskmisest lähtudes järgnevalt süüd kergendavad ja raskendavad asjaolud ning muud süü suurust määravad asjaolud (nt süüdistatava teojärgne käitumine, kannatanu käitumine jms).³⁵ Viidatud lahendis märkis kolleegium, et kergendavale asjaolule lisaks tulnuks süü juures hinnata ka seda, et isikut süüdistati vaid ühe kuriteo toimepanemises ja ta oli kriminaalkorras karistamata. Kuritegu pandi toime olmekonflikti käigus ja selle ajendiks oli kannatanu solvang. Süüdistatav käituski alkoholijoobes vägivaldselt, mistõttu ei olnud kannatanu ründamine juhuslik.

- **Kuriteoga rünnatud õigushüve olulisus**

Kriminaalasjas nr 3-1-1-38-11 leidis kriminaalkolleegium, et arvestades toimepandud kuriteo raskust ja sellega rünnatud õigushüve olulisust, isiku kesksel rolli grupilises kuriteos, mis seisnes suures koguses narkootilise aine valmistamises ning edasiandmises, samuti süüdistatava isikut iseloomustavaid andmeid, on tema süü suur ja seetõttu tuleb teda karistada vangistusega üle sanktsiooni keskmise määra.³⁶

Kriminaalasjas nr 3-1-1-158-05 on kolleegium selgitanud, et tulirelva ja laskemoonaga seotud kuritegu on abstraktne ohudelikt. Kuna juba neist esemeist tulenev abstraktne oht on olemuslikult

³² Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 28. aprilli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-32-09.

³³ KarS § 255 lg 1 näeb karistusena ette viis kuni viisteist aastat vangistust.

³⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 18. jaanuari 2010. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-57-09.

³⁵ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11.

³⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 8. juuni 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-38-11.

erinev, on seadusandja laialt sätestanud ka võimaliku sanktsiooni, milleks on rahaline karistus või kuni kolm aastat vangistust. Karistuse mõistmisel antud sätte alusel tuleb seega erilise tähelepanelikkusega vaagida teo tehiosid ning hinnata, millise kaalukusega oli konkreetse eseme käitlemine õigushüve kahjustamise seisukohalt. Üldjuhul on antud koosseisu tähenduses tulirelv õigushüve enam kahjustava olemusega kui laskemoon. Seejuures võib tähendus olla sellistel tunnustel nagu eseme käitlemise eesmärk, valduse tekkimise asjaolud, kogus jne. Samuti tuleb arvestada, millise ohtlikkuse astmega esemega on tegemist. Kui isiku käitumises puuduvad vahetult kuritegu raskendavalt iseloomustavad asjaolud, eseme valdus on pigem juhuslikku laadi, tegemist on vähese ohtlikkuseastmega esemega (tuleb arvestada ka asjaolu, et eseme tsiviilkäive ei ole põhimõtteliselt keelatud, vaid piiratud) ning selle kogus on minimaalne, tuleb sanktsiooniliigi valikul üldjuhul esmalt vaagida rahalist karistust.³⁷

Isiku süü hindamisel kaalutavad asjaolud on kriminaalkolleegium võtnud kokku kriminaalasjas nr 3-1-1-76-12.³⁸

Viidatud lahendis on kirjas, et karistusseadustiku § 56 lg 1 kohaselt on isikule mõistetava karistuse aluseks tema süü. Lisaks arvestatakse karistuse mõistmisel ka süüdlase isikut iseloomustavaid andmeid ja õiguskorra huvisid. Isiku süü hindamisel tuleb lähtuda eelkõige asjas tuvastatud faktilistest asjaoludest ja nendes kajastuvast teo ebaõiguse mahust, samuti KarS §-s 57 sätestatud karistust kergendavatest ja KarS §-s 58 loetletud karistust raskendavatest asjaoludest. Näiteks tuleb juhul, kui isik on kriminaalasja esemeks oleva ühe või mitme teoga täitnud kuriteokoosseisu mitu erinevat kvalifitseerivat tunnust, hinnata tema süüd üldjuhul suureks. Samuti võivad süü suurust iseloomustada isiku teo panus grupiviisilise teo puhul, koosseisupärase käitumise süstemaatilisus, tagajärje raskus, samuti kannatanu isik ja tema käitumine teo toimepanemise ajal. Lisaks kuriteo koosseisuga hõlmatud asjaoludele peab kohus süü suuruse hindamisel arvestama isiku käitumist vahetult enne ja pärast kuriteo toimepanemist, kuna ka see näitab süüdistatava suhtumist kaitstavasse õigushüvesse.

5.3 Süü ja selle suurus maa- ja ringkonnakohtu praktikas

5.3.1 Süü kui karistuse kohaldamise alus

Kohtupraktikas on leitud, et karistuse kohaldamine süüpehime alusel tähendab avalikku hukkamõistu tehtud teo eest.³⁹ Välja on öeldud karistusõiguse oluline põhimõte, et karistuse raskus sõltub eelkõige süü suurusest.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-11-723** leidis Harju Maakohus, et reaalse vangistuse kohaldamine kujutab endast süüdistatava õigusseisundi kõige tõsisemat riivet. Vangistus ei tohtivat tekitada isikule rohkem minetusi, kui see süü suurusest tulenevalt on vajalik.⁴⁰

³⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13. märtsi 2006. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-158-05 (koos viidetega varasemale kohtupraktikale).

³⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 12. oktoobri 2012. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-76-12 (koos viidetega varasemale kohtupraktikale).

³⁹ Näiteks Viru Maakohtu 9. märtsi 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-2410, milles leiti, et karistuse sisu on avalik hukkamõist kuriteo eest.

⁴⁰ Harju Maakohtu 3. juuni 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-723.

Kriminaalasjas nr 1-08-13813 on Tartu Ringkonnakohus sõnaselgelt märkinud, et konkreetsele isikule mõistetav karistus ei tohi ületada süü suurusest tulenevaid piire. Siiski leiti, et eripreventiivse eesmärgiga võib õigustada karistust, mis jääb süü alumisest piirist madalamale, sest ebaõiglane oleks süüle vastav, kuid eripreventiivselt kahjulikult mõjuv karistus. Rõhutati, et mõistetav karistus ei tohi langeda alla piiri, mida ühiskond tunnetaks ebaõiglaselt leebena.⁴¹

Mitmetes otsustes käsitleti KarS § 56 lg-s 1 sätestatud süüd pelgalt süüdiolemisenä KarS § 32 järgi.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-08-10171** on Pärnu Maakohus märkinud, et karistuse mõistmisel arvestatakse süüdistatavate süüdiolemist, karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, samuti võimalust mõjutada süüdlasi edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid.⁴²

Tallinna Ringkonnakohus eeltoodud seisukohta ei jaga ja selgitab **kriminaalasjas nr 1-09-3703**, et süü KarS § 56 mõttes ei pea silmas nn karistamise aluseks olevat süüd (kui karistatavuse eeldust KarS 2. ptk 3. jaos mõttes), vaid toimepandud (teo)ebaõiguse määra ja individuaalset etteheidetavust. Tegemist on seega süüga nn laias tähenduses, mis hõlmab laia asjaolude ringi.⁴³ Lisaks seaduses sätestatud kergendavatele ja raskendavatele asjaoludele tuleb arvestada ka karistuse üld- ja eripreventiivseid eesmärgi – võimalust mõjutada süüdlasi edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Kuid süü mõiste selles laias tähenduses hõlmab vältimatult ka tegu ennast. Kohus leidis, et tegu ongi karistusõigusliku etteheite tegemise esmane alus (karistusõigus kui teokaristusõigus). Tähendust omab just teo toimepanemise konkreetne viis (nn täideviimis-ebaõigus), kusjuures tähelepanu pööratakse ka teo toimepanemise ohtlikkusele, mis on samuti objektiivne kategooria.⁴⁴

On näiteid, kus kohus arutleb karistuse kohaldamise etapis süüd välistavate asjaolude üle.⁴⁵ See on ebaõige, sest nimetatud küsimus peab olema lahendatud juba deliktstruktuuri tasandil.

5.3.2 Süü suurust mõjutavad objektiivsed asjaolud

• Karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud

Riigikohtu praktikast on teada, et süü suurus on hinnatav ka KarS §-des 57 ja 58 sätestatud karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude abil. Maa- ja ringkonnakohtu lahenditest ilmnes aga, et karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid käsitatakse sageli süüst eraldiseisvana.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-09-18539** on Harju Maakohus märkinud, et karistuse mõistmisel tuleks lisaks kergendavatele ja raskendavatele asjaoludele arvestada ka süü suurust, süüdistatava rolli kuriteos.⁴⁶

⁴¹ Tartu Ringkonnakohtu 2. septembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-13813.

⁴² Näiteks Pärnu Maakohu 30. detsembri 2008. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-10171.

⁴³ Vaata ka Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10. aprilli 2006. a otsust kriminaalasjas nr 3-1-1-12-06 27 ja 12. oktoobri 2012. a otsust kriminaalasjas nr 3-1-1-76-12.

⁴⁴ Tallinna Ringkonnakohtu 17. novembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-3703.

⁴⁵ Vaata näiteks Tartu Ringkonnakohtu 29. aprilli 2009. a otsust kriminaalasjas nr 1-08-10895.

⁴⁶ Harju Maakohu 22. aprilli 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-18539.

Kriminaalasjas nr 1-10-11292 on Tallinna Ringkonnakohus märkinud, et KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistamise alus isiku süü. See tähendab, et isik peab ennekõike vastutama toimepandud teo eest. Kohus leidis, et karistuse mõistmisel tuleb eelkõige arvestada süüdistatava süü suurust ning alles seejärel kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid.⁴⁷

Eeltoodu kinnitab, et kohtupraktikas ei mõisteta ühtemoodi, mida KarS § 56 lg 1 esimene lause sisuliselt tähendab. Kohtud on jätnud tähelepanuta Riigikohtu seisukoha, et ka kergendavad ja raskendavad asjaolud näitavadki süü suurust ja neid tuleb hinnata koos teiste süürelevantsete asjaoludega. Süüle tuleb anda hinnang ka siis, kui seaduses sätestatud kergendavaid või raskendavaid asjaolusid ei tuvastata. Riigikohtu praktikast lähtuvalt tuleb siis analüüsida isiku süüd teiste süüd iseloomustavate tunnuste, sh süüteo toimepanemise asjaolude ja neile antava õigusliku hinnangu põhjal.⁴⁸

Karistust kergendav asjaolu – puhtsüdamlik kahetsus

Praeguses analüüsis ei uurita KarS § 57 ja § 58 sisulist kohaldamispraktikat, ent mõningad tähelepanekud selles vallas saab siiski teha.

Kõige sagedamini võetakse karistuse mõistmise juures arvesse KarS § 57 lg 1 p 3 alt-s 2 märgitud puhtsüdamlikku kahetsust. Riigikohus on selgitanud, et kohtuistungil enda süüditunnistamine ei ole karistust kergendav asjaolu KarS 57 lg 1 järgi.⁴⁹ Ka ringkonnakohtud on rõhutanud, et kuriteo tunnistamine ei ole KarS § 57 lg-s 1 nimetatud asjaolu, mida tuleks karistuse mõistmisel obligatoorselt arvesse võtta.⁵⁰

Ent maakohtute praktika on selles küsimuses ebaühtlane.

Kriminaalasjas nr 1-09-17760 leidis Viru Maakohus, et karistust kergendavaks asjaoluks võib lugeda süü puhtsüdamlikku kahetsust ainult formaalselt. Tegelikult isik oma süüd ei kahetsenud ning karistuse vältimise soovil üritas kohtu ja eeluurimise silmis vähendada oma kuritegelikku rolli. Süüdistatav on varem kohtulikult karistamata. Karistust raskendavaid asjaolusid kohus ei tuvastanud. Arvestades süüdistatava juhtivat rolli, samuti asjaolu, et narkokuriteod on eriti ühiskonnaohtlikud süüteod, mis soosivad teiste kuritegude toimepanemist ja haiguste levikut, pidas kohus otstarbekaks karistada teda reaalse vangistusega.⁵¹

Analüüsi autor märgib, et eeltoodud kohtuotsusest ei ole võimalik üheselt aru saada, kas karistust kergendav asjaolu siiski tuvastati või mitte ja kas seda karistuse mõistmise juures arvestati. Kohtuotsuse põhjendatuse huvides oleks mõistlik otsusesse kirja panna ka viide KarS § 57 või § 58

⁴⁷ Tallinna Ringkonnakohtu 9. mai 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-11292.

⁴⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 16. mai 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07, 18. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-18-11 ja 12. oktoobri 2012. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-76-12. Vaata ka Harju Maakohtu 30. märtsi 2011. a otsust kriminaalasjas nr 1-11-1779.

⁴⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 2. aprilli 2006. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-23-96.

⁵⁰ Näiteks Tallinna Ringkonnakohtu 7. oktoobri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-16101.

⁵¹ Viru Maakohtu 29. aprilli 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-17760.

konkreetssele sättele, mille alusel seaduses nimetatud asjaolud isiku süüd suurendavad või vähendavad.

Sageli peetakse vajalikuks rõhutada, et isik oma süüd ei tunnista.⁵²

Analüüsi autor märgib, et süü mittetunnistamine tähendab eelkõige seda, et kergendav asjaolu – puhtsüdamlik kahetsus – puudub. Mingit täiendavat, süüd suurendavat mõõdet sellel olla ei tohiks. Küll aga võib see anda kohtule pidepunkti eripreventiivse prognoosi tegemisel.

- Süü suurust iseloomustava asjaoluna on arvestatud ka kuriteo **koosseisuliste raskendavate tunnuste hulka**.⁵³

- **Isiku kuritegeliku käitumise intensiivsus, kuriteoepisoodide arv, teopanus, teo toimepanemise viis.**

Näiteks on **kriminaalasjas nr 1-11-3507** Harju Maakohus märkinud, et süü juures on tähtis konkreetne teo toimepanemise viis.⁵⁴

Kriminaalasjas nr 1-09-18539 leidis Harju Maakohus, et karistuse mõistmisel tuleb lisaks kergendavatele ja raskendavatele asjaoludele arvestada ka süü suurust, st isiku rolli kuriteos. Leiti, et isik on jätkanud kangekaelselt kuritegude toimepanemist ühe ja sama kannatanu vastu. Märgiti, et kannatanult vabaduse võtmine oli teopildilt äärmiselt julm. Kannatanu suleti inimtühjas paigas ruumi, kuhu kõrvalised isikud nii lihtsalt ei satu. Oli külm aeg. Võimalikud rasked tagajärjed jäid saabumata vaid kannatanu enda pingutuse tõttu. Isik oli vabaduse võtmise idee algataja ja kuriteo toimepanemisel liidrirollis.⁵⁵

Viidatud lahend kinnitab järeldust, et karistust kergendavad asjaolud on midagi iseseisvat, mitte aga osa süüst KarS § 56 lg 1 järgi. Siit ilmneb ebakõla Riigikohtu seisukohaga, et ka kõnesolevad asjaolud on süü suuruse näitajad.⁵⁶

On leitud, et **alkoholijoove** soodustab kuriteo toimepanemist, sest see suurendab süüdistatava **agressiivsust**.⁵⁷

- **Kuriteoga tekitatud tagajärg (vigastuste iseloom, vägivalla intensiivsus), kannatanute arv ja vanus.**

Vägivallaga seotud kuritegude puhul mõjutab süüd kannatanute arv, vanus, rakendatud vägivalla iseloom ja põhjustatud tagajärg.⁵⁸

⁵² Näiteks Viru Maakohtu 14. juuli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-07-2826.

⁵³ Harju Maakohtu 28. veebruari 2012. a kohtuotsus kriminaalasjas nr 1-12-1058.

⁵⁴ Harju Maakohtu 8. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-3507.

⁵⁵ Näiteks Harju Maakohtu 22. aprilli 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-18539; Harju Maakohtu 18. detsembri 2007. a otsus kriminaalasjas nr 1-07-2147; Pärnu Maakohtu 20. märtsi 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-14625.

⁵⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15. mai 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07.

⁵⁷ Näiteks Pärnu Maakohtu 13. detsembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-3129.

⁵⁸ Harju Maakohtu 17. aprilli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-17195.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-11-1779** on Harju Maakohus sedastanud, et karistuse määra valikul peab kohus lähtuma eelkõige süü suurusest ja kuriteoga põhjustatud tagajärjest. Süü suurust näitab kasutatud vägivalda intensiivsus.⁵⁹

Kriminaalasjas nr 1-10-5424 on Harju Maakohus märkinud, et isik vägistab neli noort inimest (14-aastane, 16-aastane, 18-aastane ja 21-aastane). Lisaks vägistamistele, mis on kannatanule äärmiselt alandav ja psüühiliselt raskelt üleelatatav sündmus, suutis isik oma ähvardustega külvata neisse ka hirmu oma lähedaste pärast. Ta ei hoolinud kannatanute palvetest ega pööranud mingit tähelepanu nende vanusele. Ühe kannatanu suhtes kohaldatud vägivald oli äärmiselt jõhker, samuti oli ohtlik ja põhjustas kannatanutele suurt valu näkku pihustatud gaas. Ühtegi kuritegu isik ei tunnistanud, kannatanutelt andestust ei palunud. KarS § 141 lg 2 järgi oleks karistatav ka ainult teistkordne vägistamine. Isik on vägistanud neli ohvrit, kellest kaks olid alaealised. Karistust kergendavaid ega raskendavaid asjaolusid ei tuvastatud. Kohus karistas isikut vangistusega maksimaalmääras, sest väiksem karistus ei vastaks tema süü suurusele ning oleks vastuolus ka õiguskorra kaitsmise huvidega. Kohus ei pidanud võimalikuks vähendada süü suurusest tulenevat maksimaalmääras karistust eripreventiivsel eesmärgil.⁶⁰

Kriminaalasjas nr 1-11-1779 on Harju Maakohus märkinud, et vaatamata karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude puudumisele peab kohus olulisimaks karistuse määra mõjutavaks asjaoluks isiku süü suurust. Süüdistatavat süüdistatakse vaid ühe varguse episoodis, millega ei tekitatud olulist varalist kahju. Kohus leidis, et isiku süü ei ole nii suur, et see tingiks talle karistuse mõistmise ettenähtud sanktsiooni keskmise määra lähedal. Kohus pidas õigeks mõista karistus oluliselt alla sanktsiooni keskmist määra.⁶¹

Kriminaalasjas nr 1-08-7793 leidis Tallinna Ringkonnakohus, et isik on süüdi mõistetud kuues kuriteoepisoodis. Kõigil kordadel ründas süüdistatav vanemaalisi naisi, kasutades nende suhtes põhjendamatu rasket füüsilist vägivalda. Kohus nõustus prokuröriaga, et väljaspool KarS § 58 p 3 (süüteo toimepanemist kõrges eas isiku suhtes) on nimetatud asjaolud täiendavalt hinnatavad erilise küünilisusena, mis teeb toimepandud kuriteod õiguslikult iseäranis taunitavaks.⁶²

• Kuriteoga rünnatud õigushüve tähtsus

Kriminaalasjas nr 1-09-7295 leidis Tartu Maakohus, et põhiseaduse § 16 kohaselt on igal inimesel õigus elule ja meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta. Süüdistatav on rünnanud teise inimese kõige väärtuslikumat hüve, s.o elu. Isik ründas selle inimese elu, kes temale endale elu andis. Seda arvestades leidis kohus, et isiku süü on väga suur.⁶³

⁵⁹ Harju Maakohtu 30. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-1779 isiku süüdistuses KarS § 200 lg 2 p 7 järgi.

⁶⁰ Harju Maakohtu 15. oktoobri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-5424.

⁶¹ Harju Maakohtu 30. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-1779 isiku süüdistuses KarS § 199 lg 2 p 4 järgi.

⁶² Tallinna Ringkonnakohtu 29. septembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-7793.

⁶³ Tartu Maakohtu 2. oktoobri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-7295.

- **Kuriteoliigi esinemissagedus**

Kriminaalasjas nr 1-09-9050 arvestas Harju Maakohus isiku süü juures ka seda, et KarS § 184 lg 2 p 2 järgi kvalifitseeritav kuritegu kuulub rahvatervisevastaste süütegude hulka ja narkootikumidega seotud kuriteod on käesoleval ajal ühiskonnas väga levinud.⁶⁴

- **Kuriteo ohtlikkus**

Kriminaalasjas nr 1-11-3507 märkis Harju Maakohus, et süü hindamisel on tähtis konkreetne teo toimepanemise viis (nn täideviimis-ebaõigus), kusjuures tähelepanu pööratakse ka teo toimepanemise ohtlikkusele, mis on samuti objektiivne kategooria.⁶⁵ Sama seisukoht on kirjas Tallinna Ringkonnakohtu otsuses **kriminaalasjas nr 1-09-3703**.⁶⁶

- **Süüdistatava käitumine pärast kuritegu**

Tartu Maakohus märkis **kriminaalasjas nr 1-09-7295**, et isiku käitumine pärast kuritegu ei mõjuta otseselt teo ebaõigust ega süüd, sest need on juba realiseerunud. Siiski võttis kohus arvesse, et isik tappis oma ema hilisõhtul. Suhtudes täiesti ükskõikselt maas lamava ema saatusesse, viibis ta veel poolteist päeva koos tapetuga samas korteris. Samas varjas isik trepikojas olijate eest, et korteris on ka tema surnud ema, ning väitis, et viimane on kodust lahkunud.⁶⁷

Riigikohus on siiski rõhutanud, et süüdistatava teojärgne käitumine võib mõjutada süü suurust.⁶⁸ Analüüsi autor märgib, et isiku teojärgne käitumine vähendab tema süüd näiteks KarS § 57 lg-s 1 sätestatud juhul, ent teosüüd see asjaolu enam tõepoolest ei mõjuta.

- **Kannatanu käitumine**

Teo toimepanija süüd vähendab pisut see, kui kannatanu käitumine soodustab kuritegeliku olukorra tekkimist. Näiteks **kriminaalasjas nr 1-09-9806** arvestaski Viru Maakohus süüdlase karistamisel seda, et oma pojaga alkoholi tarvitades asetas kannatanu end ise olukorda, milles võivad konfliktid kergesti tekkida.⁶⁹

5.3.3 Süü suurust mõjutavad subjektiivsed asjaolud

- **Kuriteo toimepanemise motiivid ja eesmärgid**

Kriminaalasjas nr 1-09-3703 märkis Tallinna Ringkonnakohtu, et tuleb rangelt eristada teo õiguslikku kvalifikatsiooni ning teo toimepanemisega kaasnevaid sisemisi vms täiendavaid motiive, mis viivad individuaalsel juhul isiku kuriteo toimepanemiseni. Tegemist ei ole KarS §-s 59 sätestatud kergendava või raskendava asjaolu korduvarvestamise keelu rikkumisega,

⁶⁴ Harju Maakohtu 23. oktoobri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-9050.

⁶⁵ Harju Maakohtu 8. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-3507.

⁶⁶ Tallinna Ringkonnakohtu 17. novembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-3703.

⁶⁷ Tartu Maakohtu 2. oktoobri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-7295.

⁶⁸ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11 ja 12. oktoobri 2012. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-76-12.

⁶⁹ Viru Maakohtu 6. jaanuari 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-9806.

kui süü suuruse hindamisel võetakse uuesti vaagimisele teo esile kutsunud sisemised (nt erilisel taunitavad) motiivid – kui isiku mingi käitumine paigutatakse eriosa konkreetse koosseisu alla, siis on sellega öeldud vaid see, kas ja millise sätte alusel on mingi tegu/tagajärg isikule omistatav; õigusjärelmite kohaldamise seisukohalt hinnatakse süü tähenduses aga seda, millises ulatuses ning asjaoludel on tegu/tagajärg isikule süüks arvatav. Kui isik tunnistatakse süüdi nt omakasu motiivil toimepandud mõrvas, saab karistuse mõistmisel seega täiendavalt argumenteerida (raskendava) asjaoluga, et raha sooviti saada narkootikumide omandamiseks või hasartmänguvõlgade kustutamiseks. Ringkonnakohus rõhutas, et maakohus ei ole süüdistatavale teistkordselt ette heitnud raha omastamise soovi; maakohus on lugenud erilisel taunitavaks selle, et nimetatud soovist kantuna suunas isik teo omaenda lähedase (vanaema) vastu. Kuigi inimeste väärtus ei ole karistusõiguslikult n-ö astmestatav, on see siiski vaieldamatult tehioolu, millel on tähendus karistuse mõistmisel, ning sellisena on maakohus seda ka käsitlenud.⁷⁰

• **Kuritegude süstemaatiline toimepanemine elatusvahendite teenimise eesmärgil, negatiivne hoiak ühiskonnas – kas eluviisisüü teosüü kõrval?**

Kriminaalasjas nr 1-12-1058 asus Harju Maakohus seisukohale, et isikule tuleb mõista reaalne vangistus. Leiti, et isiku süü on suur. Varasemad karistused ei ole sundinud teda hoiduma uutest süütegudest. Süüdistatava pikaajaline ja süstemaatiline varavastaste kuritegude toimepanemine kahjustab õiguskorra huvisid. Isiku eluviis näitab, et kellegi põhiseadusega tagatud omandi kaitse ei ole tegelikult tagatud, sest ta varastab elatusvahendite saamiseks.⁷¹

Kriminaalasjas nr 1-10-11992 leidis Tallinna Ringkonnakohus, et lisaks varastatud asja väärtusele tuleb süü suuruse hindamisel arvestada ka seda, et eelmise süüdimõistva otsuse tegemisest oli möödunud vaid 10 päeva.⁷²

Maa- ja ringkonnakohtute praktikast ilmneb, et karistuse mõistmisel rõhutatakse, et isik paneb kuritegusid toime süstemaatiliselt elatusvahendite teenimise eesmärgil. Leitakse, et isik on kuritegeliku eluviisiga. Analüüs kinnitab, et kohus arvestab selle asjaoluga alati. Ei saa aga teha järeldust, et kohtupraktika on asunud tunnustama teosüü kõrval ka eluviisisüüd.⁷³ Sõnaselget järeldust, et kuritegelik eluviis oleks vaadeldav süü suuruse näitajana, uuritud lahenditest silma ei jäänud. Kohtupraktikas käsitletakse kuritegelikku eluviisi vaid karistuse eripreventiivseid eesmärke prognoosides ja alternatiivse sanktsiooni korral vangistust kohaldades.

Analüüsi autor leiab, et kuritegelikku eluviisi võiks siiski ka süü juures hinnata, sest see viitab selgelt õiguskorda eiravale meelestatusele, mis on ka Riigikohtu seisukohalt süü suuruse näitaja.⁷⁴ See oleks põhjendatud näiteks juhtudel, kui isiku teosüü on suhteliselt tagasihoidlik, ent tema eluhoiak on negatiivne, eluviis kuritegelik. Kõige enam käsitleti isiku kuritegelikku eluviisi karistuse mõistmisel süstemaatilise varguse eest.

⁷⁰ Tallinna Ringkonnakohtu 17. novembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-3703.

⁷¹ Harju Maakohtu 28. veebruari 2012. a otsus kriminaalasjas nr 1-12-1058.

⁷² Tallinna Ringkonnakohtu 24. jaanuari 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-11992.

⁷³ Vaata lähemalt J. Sootak. Kaks aastat karistusseadustikku: uus õigus ja uued probleemid? – Juridica 2005, I, lk 35–44.

⁷⁴ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 28. aprilli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-32-09.

• Tahtlus kui karistuse kohaldamise alus

Kuni 31. detsembrini 2003 kehtis KarS § 56 lg 1 redaktsioon, mille kohaselt pidi kohus arvestama karistuse kohaldamise iseseisva alusena ka tahtluse ja ettevaatamatuse liiki. 2004. aasta 1. jaanuaril jõustunud karistusseadustiku muudatustega jäeti need tunnused seadusest välja.⁷⁵

Uuritud lahenditest ilmnes, et eeltoodud seadusemuudatus kohtupraktikat ei mõjutanud. Maa- ja ringkonnakohtud arvestavad jätkuvalt tahtluse liiki ka karistuse mõistmise iseseisva alusena.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-09-6292** märkis Viru Maakohus lihtsalt, et karistuse mõistmisel arvestatakse muu hulgas ka seda, et isik pani toime kuriteo kaudse tahtlusega.⁷⁶

Pärnu Maakohtu otsuses **kriminaalasjas nr 1-09-20617** on kirjas, et isik pani kuriteo toime esmakordselt, kuid teadlikult ja tahtlikult ning seda tuleb karistuse mõistmisel arvesse võtta.⁷⁷

Kriminaalasjas **nr 1-097955** mõistis Viru Maakohus süüdlasele tapmise eest karistuse minimaalmääras põhjendusel, et isik pani teo toime kaudse tahtlusega ja ta kahetseb.⁷⁸ Sellest lahendist võib aru saada, et tahtluse kergem liik näitab väiksemat süüd. Kahetsuse puhtsüdamlikkust ei ole aga kohus hinnanud.

Kriminaalasjas nr 1-09-3703 selgitas Tallinna Ringkonnakohus, et tahtluse liik ongi süü suurust mõjutav tegur. Kohus märkis, et kuigi KarS § 56 ei tee otsesõnu viidet tahtluse ja ettevaatamatuse liigi arvestamisele karistuse mõistmisel, on tegemist jätkuvalt asjaoluga, mida tuleb kaasata süü laia mõistesse. On arusaadav, et süü suurus on suurem, kui isiku eesmärgiks oligi teatud kahjuliku tagajärje põhjustamine (kavatsetus) või ta üksnes möönis seda. Täiendavalt arvestatakse ka teo toimepanemise üldisi motiive (ja seda näiteks eraldi KarS § 58 p-s 1 sätestatud „muust madalast motiivist“, mis on iseseisev karistust raskendav asjaolu). Siinkohal tulevad arvesse ka erinevad sotsiaaleetilised asjaolud, näiteks see, et teatud viisil toimimine on inimlikult enam arusaadav, samal ajal kui väliselt sarnane käitumine on täiendavate/erinevate tehiolude taustal enam hukkamõistetav.⁷⁹

6. Karistuse eesmärgid: eri- ja üldpreventsioon

6.1 Preventsioonide sisu

Karistusseadustiku § 56 lg 1 ls 2 alt-de 2 ja 3 kohaselt arvestatakse karistuse mõistmisel võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Neist esimene sätestab karistuse eripreventiivse ja teine üldpreventiivse eesmärgi. Preventsioone tuleb vaadelda karistuse kohaldamise iseseisva etapina süü piiride hindamise järel. Selles etapis

⁷⁵ Riigi Teataja I 2003, 83, 557.

⁷⁶ Viru Maakohtu 30. septembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-6292; Pärnu Maakohtu 12. juuli 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-20617.

⁷⁷ Pärnu Maakohtu 12. juuli 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-20617.

⁷⁸ Viru Maakohtu 7. mai 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-097955.

⁷⁹ Tallinna Ringkonnakohtu 17. novembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-3703.

püüab kohus prognoosida, milline karistus on efektiivsem, hoidmaks ära isiku järgmise süüteo, pidades silmas ka kogu ühiskonna kaitsmise eesmärki.

Õiguskirjanduses märgitakse, et eripreventsioon realiseerub kolmes vormis: hirmutamine, parandamine ja kindlustamine.⁸⁰

Hirmutamine tähendab karistuse kaudu süüdlase taunimist. Parandamine tähendab süüdlase mõjutamist, et ta uusi kuritegusid toime ei paneks. Kindlustamine tähendab kurjategija isoleerimist üldsuse kaitsmiseks.⁸¹

Õiguskirjanduses märgitakse, et positiivne üldpreventsioon peab kinnitama inimeste usku normi kehtivusse ja usaldust õiguskorra vastu.⁸² Üldpreventsiooni ülesanne on näidata karistusõigust ühiskonda kaitsva institutsioonina, millel on ka kindlustuseesmärk, mida ei tohi aga realiseerida süü piire ületavalt. Välja on pakutud karistuse kohaldamise mudel, mille kohaselt võiks positiivne üldpreventsioon tähistada süü piire arvestava karistuse alammäära.⁸³

6.2 Karistuse eesmärgid Riigikohtu praktikas

6.2.1 Eripreventsioon ja isik

Isik ei ole KarS § 56 lg 1 järgi iseseisev (teost lahutatud) karistuse kohaldamise alus. See aga ei tähenda, et karistuse mõistmisel saaks jätta isiku üldse tähelepanuta. Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et süüõhkimõttele rajatud karistusõiguse järgi ei ole võimalik konkreetsest teost lähtuvat süüetteheidet mõõta teo toimepanija isiksuse omapärasid arvestamata.⁸⁴ Isik on täiesti iseseisev alus karistusest vabastamise etapis KarS § 73 ja § 74 alusel, ent praeguses analüüsis seda etappi sisuliselt ei käsitleta.

Kriminaalasjas nr 3-1-1-79-03 asus ka Riigikohtu kriminaalkolleegium seisukohale, et erinevalt KrK §-s 36 sätestatust ei nähta KarS § 56 lg-s 1 enam ette süüdlase isiku arvestamist karistuse mõistmise iseseisva alusena. See tähendab muu hulgas ka seda, et varasemaid karistatusi saab uue karistuse mõistmisel arvestada üksnes tingimusel, et need ei ole karistusregistrist kustutatud ja et need on uue kuriteoga seotud.⁸⁵ Kohus peab põhistama, millist konkreetset mõju varasem süütegu mõistetavale karistusele avaldab.⁸⁶

Kriminaalasjas nr 3-1-1-40-04 on kriminaalkolleegium selgitanud, et KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistamise aluseks ja seega ka põhiliseks kriteeriumiks üksnes isiku süü. Kuid sama löike teisest lausest selgub, et karistuse mõistmisel tuleb peale aluse arvestada ka teisi asjaolusid, sh ka võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise

⁸⁰ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 133, vnr 65-66.

⁸¹ Samas, lk 54, vnr 115.

⁸² Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Koost J. Sootak ja P. Pikamäe. 3., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, § 56, komm 10.

⁸³ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 135, vnr 74-75.

⁸⁴ J. Sootak. Looming või aritmeetika? Süüdlase isiku arvestamine karistuse mõistmisel. – Juridica 1997, I, lk 34.

⁸⁵ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 19. juuni 2003. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-79-03.

⁸⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 11. septembri 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-33-07.

huvisid. Seega tuleb kohtutel karistuse mõistmisel silmas pidada ka karistuse kohaldamise eesmärgi. Igasugune mõjustamine toimub isiksuse, tema hoiakute muutmise kaudu. Seetõttu peab karistuse eripreventiivse eesmärgi saavutamiseks – prognoosimaks, milline karistus on efektiivsem, mõjustamaks süüdlast edaspidi süütegude toimepanemisest hoiduma – arvestama ka süüdlase isikut.⁸⁷

Kriminaalasjas nr 3-1-1-99-06 on Riigikohtu kriminaalkolleegium selgitanud isiku tähendust karistuse mõistmisel veelgi laiemalt. Kolleegium märkis, et karistamise alus sisaldub KarS §-s 56, kuid mõistetavalt tuleb karistuse kohaldamisel järgida karistusseadustiku IV peatüki esimese jao kõigis paragrahvides sätestatud. Karistusseadustiku §-st 56 lähtudes peab kohus pärast kuriteo toimepanemise tuvastamist süü suurusest lähtuvalt andma karistuse liiki ja määra sisaldava põhjendatud karistusõigusliku hinnangu toimepandud kuriteole. Karistusseadustiku mõtte kohaselt tuleb sellise hinnangu andmisel keskenduda põhiliselt teole ja üldjuhul ei tohi süüdistatava isik kuriteost lahutatult olla iseseisvaks karistuse liigi ning määra valiku aluseks. Viimati öeldu tähendab eelkõige keeldu hakata karistuse liigi ja määra valikul konkreetse teo asemel hindama hoopis süüdistatava varasemat elukäiku ning tema isikuomadusi üldises plaanis.⁸⁸

Kriminaalasjas nr 3-1-1-11-10 kordas kriminaalkolleegium varem öeldut, et KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistamise alus isiku süü. Karistust mõistes tuleb esmajoones lähtuda toimepandud teost ning üldjuhul ei või süüdistatava isik kuriteost lahutatult olla iseseisvaks karistuse liigi ning määra valiku aluseks. Siiski tuleb lähtuvalt karistuse eripreventiivsetest eesmärkidest vältimatult arvestada ka süüdistatava isikut.⁸⁹

Uuemast Riigikohtu praktikast leiab aga otsuse **kriminaalasjas nr 3-1-1-13-11**, milles on isikut iseloomustavaid andmeid vaadeldud karistuse kohaldamise iseseisva alusena süü ja õiguskorra kaitsmise huvi kõrval. Hinnatud on isiku eelnevaid kuritegusid ja karistusi uue kuriteo valguses ja jõutud järeldusele, et isikul väljakujunenud kuritegelik elustiil ja eelmiste karistuste olematu mõju tingib raskeimat karistust.⁹⁰ Analüüsi autorile tundub, et viidatud lahendis on hinnatud isiku elustiili (eluviisi) ja sellest tulenevat ohtu ühiskonnale preventsiioonide, mitte süü raames.

6.2.2 Üldpreventsioon

Riigikohus on rõhutanud korduvalt KarS § 56 lg-st 1 tulenevat kohustust arvestada karistuse mõistmisel ka õiguskorra kaitsmise huve. Riigikohus näeb üldpreventsioonina riigipoolset reaktsiooni, mis annaks õiguse adressaatidele selge signaali näiteks sellest, et liiklusõigusrikkumiste, sh eelkõige mootorsõiduki joobeseisundis juhtimise näol on tegemist riigi poolt rangelt karistatavate õigusrikkumistega.⁹¹

⁸⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13. mai 2004. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-40-04.

⁸⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 20. veebruari 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-99-06.

⁸⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15. märtsi 2010. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-11-10.

⁹⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 22. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-13-11.

⁹¹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 5. märtsi 2003. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-26-03.

Õiguskorra kaitsmise huvidega ja süü suurusega on põhjendatud pikaajalise reaalse vangistuse kohaldamist rahvatervisevastase kuriteo ja mitme hukkunuga liiklussüüteo eest.⁹²

Ühiskonnas enam levinud kuriteoliigi puhul on rõhutatud vajadust mõista reaalne vangistus üldpreventiivsel kaalutlusel.⁹³ Ka üldohtlike kuritegude eest peetakse õigeks mõista reaalne vangistus üldpreventiivsel kaalutlusel.⁹⁴

Riigikohus ei ole aga analüüsinud õiguskirjanduses pakutud mudelit, mille järgi on positiivse üldpreventsiooni ülesanne fikseerida süü piire arvestava karistuse alammäär.⁹⁵

Kriminaalkollegiumi otsuses **kriminaalasjas nr 3-1-1-76-12** on selgitatud põhjalikult **nii eri- kui ka üldpreventsiooni tähendust** eelkõige eluaegse vangistuse mõistmisel. Viidatud lahendis leidis kriminaalkollegium, et isiku poolt regulaarselt ja süstemaatiliselt kuritegude toimepanemine, samuti tema teos väljenduv ükskõiksus ja lugupidamatus õiguskorra ning selle õigushüvedena kaitstavate põhiväärtuste suhtes on eelduseks tema suhtes preventiivsetest kaalutlustest lähtuvalt range karistuse mõistmiseks. Kohtud on asjas õigesti tuvastanud X-i käitumises ka täieliku lugupidamatuse elu kui olulise õigushüve ja õiguskorra kui terviku vastu. Süüdistatava õigusnorme eirav käitumine on muutunud tavapäraseks ja teda on kriminaalkorras karistatud 12 ning väärtemenetluses 17 korda. Lisaks mõrvadele on X praeguses kriminaalasjas tunnistanud süüdi mitmes varavastases ja isikuvastases kuriteos, mis iseloomustavad tema ühiskonnast käitumist. Seejuures ei ole tähtsust asjaolul, et süüdistatavat pole isikuvastaste tegude eest varem karistatud. X-i toimepandud mõrvad olid kantud omakasu motiivist, ta oli võõra vara hõivamiseks valmis põhjustama teise isiku surma. Kohtupsühhiaatriaekspertiisi käigus on X-il tuvastatud alkoholisõltuvus ja düssotsiaalne isiksusehäire, mida iseloomustab püsiv vastutustundetu hoiak ja sotsiaalsete normide eiramine. Arvestades X-i vanust ja väljakujunenud väärtushinnanguid, samuti suhtumist enda teosse, puudub tal perspektiiv tähtjalise vangistusega õiguskuuleka käitumise väljakujundamiseks. Seega on kriminaalasjas sedastatavad erakordsed preventiivsed eeldused X-ile eluaegse vangistuse mõistmiseks ja kergem karistus ei tagaks õiguskorra kaitset.⁹⁶

6.3 Karistuse eesmärgid maa- ja ringkonnakohtu praktikas

6.3.1 Eripreventsioon ja isik

Riigikohtu lahenditest on teada, et eripreventiivset prognoosi tehes on isikuga arvestamine vältimatu. Uuemas Riigikohtu praktikas on isik isegi karistuse mõistmise iseseisva alusena välja toodud.⁹⁷

Ka maa- ja ringkonnakohtute otsustes märgitakse tihti, et isik on KarS § 56 sätete alusel karistuse kohaldamise alus.

⁹² Riigikohtu kriminaalkollegiumi 20. oktoobri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-83-09 ja 28. aprilli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-32-09.

⁹³ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 6. jaanuari 1998. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-2-98.

⁹⁴ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 9. detsembri 1997. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-124-97.

⁹⁵ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 133, vnr 76.

⁹⁶ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 12. oktoobri 2012. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-76-12.

⁹⁷ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 22. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-13-11.

Tüüpiline näide on **kriminaalasi nr 1-08-7760**, milles Pärnu Maakohus on arvestanud karistuse mõistmisel eelkõige isiku süüd. Samuti on võetud arvesse toimepandud kuritegude raskust ja laadi, vastutust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, kohtualuse isikut ja võimalusi mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ning õiguskorra kaitsmise huvisid.⁹⁸

6.3.2 Eripreventsiooni realiseerumine

Klassikalises karistusõiguses on karistuse eripreventiivne eesmärk isiku mõjutamine ja selle kaudu õiguskuulekale eluviisile suunamine, ent mitte tema kasvatamine pedagoogilises tähenduses. Vaid alaealise isiku karistamisel on Riigikohus rõhutanud vajadust noort inimest kasvatada ja kompenseerida pedagoogilist puudujääki.⁹⁹

Kohtupraktikas on esindatud arusaam, et ka täiskasvanud isikule peab karistus mõjuma kasvatuslikult.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-11-3507** märkis Harju Maakohus, et sanktsiooni alammääras mõistetud karistus ei avaldaks isikule kasvatavat mõju positiivse eripreventsiooni tähenduses. Kohus leidis, et lähtuda tuleb ühiskonna kaitsmise huvidest ja seetõttu ei olevat põhjendatud karistuse mõistmine sanktsiooni alammääras. Kohus leidis, et lähtudes õiguskorra kaitsmise huvidest ei ole ka perekonna olemasolu piisav argument, et mõista süüdistatavale karistus sanktsiooni alammääras. Perekond oli süüdistataval olemas ka kuriteo toimepanemise ajal ning see ei hoidnud ära käitumist kriminaalõiguslikult etteheidetaval viisil.¹⁰⁰

Valdavalt on kohtud seisukohal, et karistamise esmane eesmärk on isiku mõjutamine ja suunamine õiguskuulekale elule.¹⁰¹

Kriminaalasjas nr 1-10-94409 selgitas Pärnu Maakohus, et karistuse kohaldamine süüõhimohte alusel tähendab ühiskonna avalikku hukkamõistu tehtud teo eest. Sellele lisanduvad karistuse eesmärgid. Kohus selgitas, et süüdimõistva kohtuotsuse raames tehtav karistusotsustus peab andma adekvaatse hinnangu etteheidetavale teole ühiskonnas aktsepteeritud õigushüvede väärtusmastaabis ning motiveerima süüdistatavat ühiskonnas heade kommete, tavade ja normidega kinnistatud isikutevahelise suhtlemise reeglite järgimisele ning enda tegevusega teiste isikute elu, tervise ja vara mitteohustamisele tulevikus. Seega on karistuse eesmärk lisaks õiguskorra kaitsmisele ja toimepandud süüteo eest avaliku hukkamõistu avaldamisele ka süüteo toimepannud isiku positiivne mõjutamine hoiduma edaspidi süütegude toimepanemisest.¹⁰²

Uuritud lahenditest ilmnes, et kohtud üldjuhul järgivad Riigikohtu seisukohti preventsiioonide kohta, kuid on ka ise selles vallas kohtupraktikat arendanud.

⁹⁸ Pärnu Maakohtu 10. juuni 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-7760.

⁹⁹ Näiteks Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 20. veebruari 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-99-06 p 15.2; 7. detsembri 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-76-07.

¹⁰⁰ Harju Maakohtu 8. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-3507.

¹⁰¹ Näiteks Harju Maakohtu 15. oktoobri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-1044.

¹⁰² Pärnu Maakohtu 20. septembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-9409.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-10-4190** on Tartu Ringkonnakohus selgitanud, et karistuse mõistmine on olemasolevate variantide ja raamide piires õige, st õiglase ja õiguslikult põhjendatud, karistuse tuvastamine ja süüdistatavale mõistmine. Õiguskirjanduses ja kohtupraktikas on esitatud seisukoht, et kohus peab orienteeruma karistuse mõistmisel keskmisele karistusele, mitte sanktsioonis ettenähtud karistuse alam- või ülemmäärale. Vangistuse määra valikul tuleb õigustatult rõhutada asjaolu, et ka süüdistatava varasemad kuriteod on seotud vägivallaga, mistõttu peab uus karistus avaldama eripreventiivset mõju. Seetõttu pidas ringkonnakohus põhjendatuks karistada isikut KarS § 119 lg 1 järgi vangistusega ülemmäära lähedaselt. Ringkonnakohus märkis, et karistusseadustiku mõtte kohaselt karistusõigusliku hinnangu andmisel tuleb keskenduda põhiliselt teole ja üldjuhul ei tohi süüdistatava isik kuriteost lahutatult olla iseseisvaks karistuse liigi ja määra valiku aluseks. Samas tuleb siiski vältimatult arvestada süüdistatava isikuga eripreventiivsest prognoosist lähtuvalt, sest kellegi tegelik karistuslik mõjutamine saab toimuda vaid inimese hoiakute muutmise kaudu ja seega konkreetse isiku omadusi arvestades. Mõistes isikule tema süü suurusest tulenevalt karistuse, realiseeritakse olenevalt konkreetsest olukorrast ka üld- ja eripreventsioonid. Süüd mõjutab esmalt teo objekt – kaasinimese tervis. Süüdistatava poolt käesoleva kuriteo toimepanemisel ei kaasnenud kannatanule pöördumatud või muud rasked tagajärjed. Süüdistatav on koheselt pärast kannatanule vigastuse tekitamist osutanud aktiivset abi, kutsudes kiirabi ja hiljem palunud kannatanult andestust. Ringkonnakohus rõhutas, et jätkuvalt on vajadus kaitsta õiguskorda ja seega sotsiaalset kooselu sel teel, et kaitsta ühiskonda tervisevastaseid kuritegusid toimepannud isikute isoleerimisega.¹⁰³

Eeltoodust tuleneb, et lisaks süüle rõhutatakse ka karistuse eesmärke. Eripreventiivse eesmärgina mõistetakse isiku kasvatamist, mõjutamist, hoiakute muutmist. Karistus saab olla efektiivne vaid siis, kui võetakse arvesse ka konkreetseid isikuomadusi. On leitud, et olenevalt konkreetsest olukorrast realiseeruvad süü suurusest lähtuva karistuse mõistmisega ka preventioonid, kuid alati ei pruugi see nii olla.

6.3.3 Eripreventiivset prognoosi mõjutavad asjaolud

• Isiku varasem karistatus

Isiku varasemat karistatust või selle puudumist märgiti uuritud lahendites alati. Karistuse mõistmisel märgiti üldjuhul, millist liiki süütegusid on isik varem toime pannud.¹⁰⁴ Arvestades teoseotuse nõuet, leiti näiteks Tallinna Ringkonnakohtu otsuses **kriminaalasjas nr 1-08-7793** asjakohaselt, et isik, kes on toime pannud seitsme eaka naise röövimise, on ka varem karistatud eaka kannatanu ründamise eest röövimise eesmärgil.¹⁰⁵

Kohtupraktikas on välja kujunenud arusaam, kuidas hinnata uue karistuse mõistmisel varasemate samalaadsete kuritegude eest mõistetud karistuste ebapiisavat mõju.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-10-15461** leidis Harju Maakohus, et isikule on esitatud süüdistus kuues episoodis, mis on toime pandud vähem kui kuu jooksul. Süüdistatav ei ole õiguskauulekas ega ole varasematest karistustest järeltõrjitud. Isik jätkas varavastaste kuritegude

¹⁰³ Tartu Ringkonnakohtu 18. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-4190.

¹⁰⁴ Näiteks Pärnu Maakohtu 13. detsembri 2010. a otsuses kriminaalasjas nr 1-10-3129 süüdistuses KarS § 120 ja § 121 järgi märkis kohus, et isikut on neli korda karistatud vägivaldsete kuritegude eest, millest järeltõrjitud, et tal on kalduvus käituda vägivaldselt.

¹⁰⁵ Tallinna Ringkonnakohtu 29. septembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-7793.

toimepanemist ka karistusest vabanemise järel. Talle on kohaldatud rahalist karistust ja vangistust ning teda on vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastatud. Sellele vaatamata on isik katseajal toime pannud uusi varavastaseid kuritegusid. Seega ei ole ükski senine meede süüdistatavat mõjutanud ning ta on jätkanud varavastaste süütegude toimepanemist. Isikule mõisteti vangistus realselt.¹⁰⁶

Samas saab tuua näiteid, kus karistuse mõistmisel vaid mainitakse, mitu korda on isikut väär- või kuriteo eest karistatud. Näiteks **kriminaalasjas nr 1-07-12096** on Harju Maakohus lakooniliselt märkinud, et isikut on karistatud kriminaalkorras seitse korda. Väärteo korras on teda karistatud korduvalt.¹⁰⁷ Viidatud lahendis ei ole kohus maininud, milliseid konkreetseid süütegusid oli isik varem toime pannud. Sellised lahendid ei ole aga kooskõlas Riigikohtu praktikas tunnustatud teoseotuse nõudega.¹⁰⁸

- **Isiku tervislik seisund** on karistuse eesmärkide juures vaatluse all üsna tihti.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-08-7760** arvestas Pärnu Maakohus seda, et isik on varem kriminaalkorras karistamata. Samuti arvestati isiku tervislikku seisundit, mis kohtu arvates võis teatud määral mõjutada tema käitumist. Kohtupsühhiaatriaekspertiisi aktist nähtus, et süüdistataval on kerge vaimne alaareng, situatsioonitaju on lihtsakoeline, häiritud on arutlus- ja järeldusvõime. Kohus leidis, et arvestades süüdistatava süü suurust ja tema isikut, võib mõista talle karistuse sanktsiooni alammäära lähedal.¹⁰⁹

6.3.4 Üldpreventsiooni realiseerumine

Kohtupraktikast nähtub, et õiguskorra kaitsmise huve analüüsitakse napilt. Märkimisväärse rühma moodustavad otsused, milles vaid formaalselt märgitakse, et muu hulgas võetakse karistuse mõistmisel arvesse ka õiguskorra kaitsmise huve. Üldpreventsiooni sisulist mõju konkreetsele karistusele alati ei avata.¹¹⁰

Samas leidub ka selliseid kriminaalasju, milles kohus on rõhutanud karistuse liigi ja määra valikul just üldpreventsiooni keskset rolli.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-10-11543** nõustus Tallinna Ringkonnakohus prokuröriga, et süü suuruse juures tuleb arvestada õiguskorra kaitsmise huvidega üldpreventsiooni tähenduses, kuivõrd karistuse peamise eesmärgi, ühiskonna kaitsmise sotsiaalkahjulike tegude eest ning ühiselu elementaarsete väärtuste kaitsmise, peab tagama üldpreventsioon. Kohus leidis, et teisalt peab üldpreventsioon olema suunatud kannatanutele, näidates neile tehtud ülekohtu heastamist ja õiguse taastamist. Kohus leidis, et süüdistatavale mõistetav karistus on mitu korda lühem ajast, mille

¹⁰⁶ Harju Maakohtu 7. detsembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-15461.

¹⁰⁷ Harju Maakohtu 25. mai 2009. a kohtuotsus kriminaalasjas nr 1-07-12096.

¹⁰⁸ Näiteks Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 7. detsembri 2007. a otsuse p 11.1.

¹⁰⁹ Pärnu Maakohtu 10. juuni 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-7760.

¹¹⁰ Näiteks Tartu Maakohtu 13. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-11208.

kestel ta oma pereliikmete suhtes jõhkrat vägivalda tarvitab ja niimoodi nende elusid rikkus.¹¹¹ Viidatud lahendis on aga kahetsusväärset aetud segi süü ja karistamise eesmärgid ning vaetud üldpreventsiooni kui süü suuruse näitajat.

Uuritud lahenditest ilmneb, et üldpreventsioon peab kindlustama ühiskonnaliikmete usku, et teatud kuriteod, mis väga laiaulatuslikult mõjutavad ühiskonnas kokkulepitud käitumisreegleid, väärivad juba ainuüksi seetõttu raskemat karistust. Näiteks **kriminaalasjas nr 1-11-3507** leidis Harju Maakohus just üldpreventiivsel kaalutlusel, et karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude puudumise korral ei saa narkokuriteo eest mõistetav karistus jääda sanktsiooni alammäära lähedale.¹¹²

Õigusteooriast on teada, et üldpreventsiooni roll on fikseerida süü piiridest lähtuva karistuse alammäär.¹¹³ Seda põhimõtet on tunnustanud ka Tallinna Ringkonnakohus **kriminaalasjas nr-1-08-14936**, märkides, et süü piiridesse jääva karistuse leidmisel on üldpreventsioonil eelkõige karistuse alammäära fikseeriv roll. Silmas pidades, et üldpreventsioon peab olema muu hulgas suunatud ka kannatanule, näitamaks talle tehtud ülekohtu heastamist ja õiguse taastamist. Mõistetav karistus ei tohiks olla ka alla üldsuse poolt veel tunnustatavat miinimumi.¹¹⁴

Riigikohus ei ole sellel teemal seisukohta võtnud.

Kriminaalasjas nr 1-11-5311 asus Viru Maakohus seisukohale, et karistuse eripreventiivse mõju kõrval tuleb arvestada vajadusega kaitsta ühiskonda üldiselt. Kuriteo toimepannud isiku karistamisel edastatakse süüdlasele ühiskonna sõnum, et tema süütegu ei jää karistamiseta. Selliselt rahuldatakse ühiskonna ootusi ja kaitstakse õiguskorda üldises mõttes.¹¹⁵

Selles lahendist võib aru saada, et karistuse eripreventiivset eesmärki arvestades realiseerub ka üldpreventsioon.

Kuritegelik elustiil tingib vältimatult vajaduse kaitsta ühiskonda selliste isikute eest. Näiteks **kriminaalasjas nr 1-08-7793** märkis Harju Maakohus, et süüdistatav pani lühikese ajavahemiku jooksul toime kuus rasket esimese astme kuritegu. Tegemist oli süstemaatilise käitumisega rahaliste vahendite hankimise eesmärgil – röövimine oli isiku alatise sissetuleku allikas. Riikliku süüdistajaga soostuvalt märkis kohus, et tegemist on sisuliselt väljakujunenud kuritegeliku käitumisharjumusega, mis teeb mõistetava karistuse juures iseäranis kaalukaks õiguskorra kaitsmise huvi arendamist.¹¹⁶

Kriminaalasjas nr 1-10-15834 leidis Pärnu Maakohus samuti, et KarS § 121 järgi süüdistatav isik on varem neljal korral kriminaalkorras karistatud, neist viimasel korral ka KarS § 121 järgi. Uue

¹¹¹ Tallinna Ringkonnakohtu 21. detsembri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-11543.

¹¹² Harju Maakohtu 8. aprilli 2012. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-3507.

¹¹³ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 133, vnr 76.

¹¹⁴ Tallinna Ringkonnakohtu 27. mai 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-14936.

¹¹⁵ Viru Maakohtu 21. novembri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-5311.

¹¹⁶ Tallinna Ringkonnakohtu 29. septembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-7793.

kuriteo pani ta toime eelmise kohtuotsuse järgi määratud katseajal. Pärast eelmist kohtuotsust on isikut karistatud ka rahatrahviga, mis on tasumata. Varasemate kohtuotsustega on talle mõistetud ka rahaline karistus, samuti tingimuslik vangistus. Isikul töökohta ei ole. Nende asjaolude tõttu ei jõudnud kohus veendumusele, et süüdistatav suudab edaspidi käituda õiguskuulekalt ega põhjusta tulevikus ühiskonnas kahjulikke tagajärgi. Isikule mõisteti reaalne vangistus, mida põhjendati ka vajadusega kaitsta õiguskorda.¹¹⁷

Põhimõtteliselt samasugusele seisukohale on jõudnud ka Tartu Ringkonnakohus **kriminaalasjas nr 1-11-958**. Kohus leidis, et üldpreventiivsetest kaalutlustest ja prognoosist eripreventiivsete eesmärkide saavutamiseks, on põhjendatud isiku karistamine KarS § 199 lg 2 p-de 7, 8 ja 9 järgi alammäärast mõnevõrra ülenevalt. Otsuses selgitati, et lähtuda tuleb ka õiguskorra kaitsmise huvidest, kus määratav karistus peab avaldama õiglase karistuse mõju, mis kinnitab inimeste usku normikehtivusse ja usaldust õiguskorra vastu. On vaja kaitsta õiguskorda, isoleerides sotsiaalse kooselu reegleid eiravad isikud, kes panevad süstemaatiliselt toime varavastaseid kuritegusid. Ringkonnakohus rõhutas, et õiguskorra kaitsmise huvides antakse selle lahendiga kindel signaal isikutele, kes otsustavad ausa töötegemise asemel rikastuda võõraste vallasasjade ebaseadusliku omastamise teel.¹¹⁸

Toodud näites on kohus tunnustanud positiivse üldpreventsiooni kõrval ka negatiivset üldpreventsiooni, mida aga karistusseadustik ei sätesta.¹¹⁹

6.3.5 Üldpreventsioon ja isikust lähtuv oht õiguskorrale

Uuritud kohtulahendite hulgas leidis ka selliseid, milles küll märgiti, et karistuse mõistmisel kaalutakse eelkõige tegu ja selle etteheidetavuse määra, ent lõplik otsustus karistuse raskendamise suunas tehti isikust lähtuva ohu põhjal. Neil juhtudel rõhutati eriliselt vajadust kaitsta ühiskonda ohtliku isiku eest.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-10-7862** leidis Pärnu Maakohus, et isikust lähtuv oht on karistuse kohaldamise alus KarS § 56 lg 1 järgi. Kohus märkis, et isik ei ole teinud varasematest karistustest järeldusi, millest võiks välja lugeda tema tõsikindlat kavatsust pöörduda ühiskonnas heade kommete, tavade ja normide järgimisele, ning pani toime järjekordse süüteo, millest järeldub, et süüdistatav on endiselt ühiskonnale ja õiguskorrale ohtlik, mida tuleb KarS § 56 lg 1 kohaselt karistuse mõistmisel arvestada.¹²⁰

Analüüsi autori arvates saab kehtiva seaduse kohaselt hinnata isikust lähtuvat ohtu vaid preventioonide kontekstis, jäädes süü suurusega piiritletud raamidesse. Seda ohtu ei tohi segi ajada konkreetset teosüüd ületava ohuga, mis võib realiseeruda tulevikus. Viimati nimetatud ohu kõrvaldamiseks sätestas seadusandja KarS § 87² (karistusjärgne kinnipidamine), mis tunnistati

¹¹⁷ Pärnu Maakohtu 10. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-15834.

¹¹⁸ Tartu Ringkonnakohtu 20. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-958.

¹¹⁹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Koost J. Sootak ja P. Pikamäe. 3., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, § 56, komm 10.

¹²⁰ Pärnu Maakohtu 1. detsembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-7862.

Riigikohtu üldkogu otsusega põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks.¹²¹ Seega peab isik ja temast lähtuv oht olema maandatud siiski KarS § 56 sätete raamides.

6.3.6 Muud tähelepanekud

Uuritud kohtupraktikast saab tuua näiteid, kus karistuse eesmärgid ei ole üldse hinnatud.

Näiteks on jäänud karistuse eesmärgid sisuliselt tähelepanuta Tartu Maakohtu otsuses **kriminaalasjas nr 1-07-6016**. Selles otsuses märgitakse formaalselt, et karistuse mõistmisel võtab kohus arvesse kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Edasi loetletakse isiku varasemad väär- ja kuriteokaristused. Siis sedastatakse, et isik on toime pannud teise astme kuriteo KarS § 121 järgi ja kaks esimese astme väga rasket isikuvastast kuritegu KarS § 114 p-de 1 ja 4 järgi. Kuriteod on toime pandud alkoholijoobes. Oma kuritegusid süüdistatav ei tunnistanud ega kahetsenud. Isikul on diagnoositud alkoholismi esimene staadium, kuid ise ta selles probleemi ei näe. Süüdistatavat iseloomustavatest andmetest nähtus veel, et enne vahistamist töötas ta ühes munitsipaaltegevuses. Kohus karistas isikut KarS § 121 järgi vangistusega sanktsiooni ülemmääras, sest ta pani kuriteod toime kolme naissoost isiku suhtes, kes olid temast füüsiliselt ja vaimselt nõrgemad. KarS § 114 p-de 1 ja 4 järgi mõistis kohus isikule pikaajalise vangistuse, sest süüdistatav tappis kaks naist, kellest ühe peitis nii, et teda ei saadudki maha matta. Toimepandud kuritegusid isik ei tunnistanud ega kahetsenud.¹²²

Analüüsi autor märgib, et viidatud lahendis on kohus vaagunud isiku süüd iseloomustavaid asjaolusid kummagi kuriteo osas. Kahetsuse puudumist mainitakse otsuses korduvalt, kuid KarS § 56 lg-s 1 sätestatud preventioonid on jäänud täiesti tähelepanuta. Karistuse põhjendusest ei ole võimalik aru saada, milline tähendus on teabel isiku alkoholiprobleemide ja enne vahistamist töötamise kohta. On võimalik, et süü suurus üksi määrabki karistuse raskuse (näiteks mõrv mitme koosseisulise raskendava asjaoluga). Sellisel juhul realiseeruvad ka preventiivsed eesmärgid vaid pikaajalises reaalses vangistuses. Ent siis tuleb kohtuotsuses seda küsimust eraldi analüüsida.¹²³

7. Põhikaristuse mõistmine – karistuse kohaldamise mudelid

7.1 Karistusliigi ja -määra valik

Karistuse kohaldamise otsustavaim etapp on põhikaristuse mõistmine, st karistusliigi ja -määra valimine. Õige valiku tegemisel tuleb teada nende sisulist tähendust. Riigikohus on selgitanud, et karistusliik ja -määr on karistusõiguse erineva sisuga mõisted: karistusliik väljendab karistuse kvalitatiivset tunnust, mis määrab karistuse olemuse; karistumäär on aga karistusliigisisene kvantitatiivne tunnus, mis määrab konkreetse karistusliigi kohaldamise ulatuse.¹²⁴

Karistusliiki on vaja põhjendada siis, kui isikut süüdistatakse kuriteos, mille karistusseadustiku eriosa vastava paragrahvi sanktsioon on alternatiivne. Karistusliik otsustatakse KarS § 56 lg-te 1 ja

¹²¹ Vaata lähemalt Riigikohtu üldkogu 21. juuni 2011. a otsus asjas nr 3-4-1-16-10.

¹²² Tartu Maakohtu 10. detsembri 2007. a otsus kriminaalasjas nr 1-07-6016.

¹²³ Nii on toimunud Tallinna Ringkonnakohus 21. detsembri 2011. a otsuses kriminaalasjas nr 1-10-11543.

¹²⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 17. juuni 2004. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-29-04.

2 koostoimes. Üheliigilise sanktsiooni korral seda probleemi ei tõusetu. Neil juhtudel põhjendab kohus KarS § 56 lg 1 sätete alusel karistumäära valikut. Iseseisvaid põhjendusi on vaja esitada siis, kui kohus otsustab, et isik tuleb mõistetud karistusest tingimuslikult vabastada.

Selle etapiga on seotud ka karistusest tingimuslik vabastamine. Riigikohus on selgitanud, et karistusest vabastamine ei ole iseseisev karistuse liik. Esmalt otsustab kohus karistusseadustiku 4. peatüki sätete põhjal karistuse raskuse ja alles siis kaalub vajadusel sellest vabastamist karistusseadustiku 5. peatüki järgi.¹²⁵ Praeguses analüüsis karistusest vabastamise praktikat lähemalt ei vaadelda.

KarS § 56 lg 1 loetleb karistuse kohaldamise alused, tõstes esile isiku süü. Samas seadusandja ei kirjelda, millise süsteemi järgi tuleb neid sisult erinevaid asjaolusid analüüsida, et lõplik karistus oleks seaduslik, õiglane ja individualiseeritud. Õiguskirjanduses pakutakse mitmeid karistuse kohaldamise mudeleid, kuid samas leitakse, et ükski neist ei ole täiuslik karistuse kohaldamise aluste sisemise antinoomia ületamiseks.¹²⁶

Karistusseadustik on kehtinud kümme aastat. Selle aja jooksul on Riigikohus selgitanud mitmeid põhimõtteid, mida kohtud peavad karistusseadustiku järgi karistusliigi ja -määra valikul järgima.

Kõnesolevas etapis annab kohus koondhinnangu kõikidele eelnevates etappides ilmnunud asjaoludele ja selle põhjal otsustab, millist karistust on isikule õige kohaldada.

7.2 Karistusliigi ja -määra valiku põhimõtted Riigikohtu praktikas

7.2.1 Üldised põhimõtted

Juba 2003. aastal asus Riigikohtu kriminaalkolleegium seisukohale, et karistuse kohaldamine ei ole täiel määral taandatav õigusküsimuse lahendamiseks. Kriminaalasjas nr **3-1-1-79-03** selgitas kriminaalkolleegium, et karistuse kohaldamisel tuleb täpselt järgida vastavaid karistusõiguse sätteid, kuid õiguslikke piire arvestav konkreetse karistumäära valik on pigem siiski kohtuniku siseveendumusest lähtuva otsustamise küsimus.¹²⁷

Karistuse mõistmist on Riigikohus käsitanud õigusliku toiminguna, millele avaldab teatavat mõju ka kohtuniku siseveendumus.¹²⁸ Samas on rõhutatud, et karistuse mõistmise juures on meelevaldsus välistatud.¹²⁹

Kriminaalasjas nr **3-1-1-91-07** on kriminaalkolleegium varem öeldut konkretiseerinud ja leidnud, et karistuse küsimuse otsustamine ehk karistuse mõistmine kui kohtumenetluse üks osa tugineb kahtlemata tõendamise tulemile – sellele, millised asjaolud tunnistab kohus tõendatuks. Samas on kooskõlas KarS § 56 lg-s 1 sätestatuga karistamise aluseks isiku süü, mitte aga pelgalt kohtu poolt

¹²⁵ Vaata Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 29. oktoobri 2010. a otsust kriminaalasjas nr 3-1-1-66-10.

¹²⁶ Vaata lähemalt: J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk-del 136–142 antakse ülevaade mänguruumi, punktkaristuse, kohaväärtuse jt teooriatest.

¹²⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 19. juuni 2003. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-79-03.

¹²⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. aprilli 2009. a kohtuotsus kriminaalasjas nr 3-1-1-10-09.

¹²⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11.

tuvastatud faktiliste asjaolude kogum. Nii eeskätt karistusseadustiku 4. peatükist kui ka KrMS § 306 lg 1 p-dest 5–8 ja 10 lähtudes tuleb kohtul karistuse küsimuse otsustamisel arvestada oluliselt suurema hulga faktoritega, kui seda on kuriteo faktiliste asjaolude tõendamise tulem. Kohus peab karistuse mõistmisel juhinduma eeskätt asjakohastest materiaaõiguslikest ja menetlusõiguslikest nõuetest, kuid sellistest õiguslikest piiridest lähtuv konkreetse karistusmäära valik on lõppkokkuvõttes pigem siiski kohtuniku siseveendumusest lähtuva otsustamise küsimus.¹³⁰

Riigikohus on **kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11** selgitanud sedagi, et karistuse mõistmist puudutavad põhjendused on kohtuotsuse oluline osa ja kohtuotsuses karistuse põhistamata jätmine on vaadeldav kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisena KarS § 339 lg 1 p 7 tähenduses.¹³¹

Karistuse kohaldamise üldisi küsimusi on kriminaalkolleegium selgitanud põhjalikumalt **kriminaalasjas nr 3-1-1-99-06**. Viidatud lahendis on kirjas, et karistamise alus sisaldub KarS §-s 56, kuid mõistetavalt tuleb karistuse kohaldamisel järgida karistusseadustiku IV peatüki esimese jao kõigis paragrahvides sätestatud. Karistusseadustiku §-st 56 lähtudes peab kohus pärast kuriteo toimepanemise tuvastamist süü suurusest lähtuvalt andma karistuse liiki ja määra sisaldava põhjendatud karistusõigusliku hinnangu toimepandud kuriteole. Karistusseadustiku mõtte kohaselt tuleb sellise hinnangu andmisel keskenduda põhiliselt teole ja üldjuhul ei tohi süüdistatava isik kuriteost lahutatult olla iseseisvaks karistusliigi ning -määra valiku aluseks. Viimati öeldu tähendab eelkõige keeldu hakata karistusliigi ja -määra valikul konkreetse teo asemel hindama hoopis süüdistatava varasemat elukäiku ning tema isikuomadusi üldises plaanis. Süü suurusest lähtumise kohustus karistusliigi ja -määra valikul ei tähenda siiski seda, et karistusseadustik keelaks absoluutselt süüdistatava isiku arvestamise karistuse kohaldamisel. Vastupidi: karistusseadustiku mõtte ja mitmete konkreetsete sätete kohaselt ei tohiks karistuse kohaldamisel lisaks süü suurusele jätta täiendavalt arvestamata ka teoga lahutamatu seotud isikulisi asjaolusid. Nii tuleb karistuse mõistmisel kooskõlas KarS § 56 lg 1 teises lauses sisalduva kolmanda alternatiiviga vältimatult arvestada süüdistatava isikuga eripreventiivsest prognoosist lähtuvalt. Kellegi tegelik karistuslik mõjutamine saab toimuda vaid inimese hoiakute muutmise kaudu ja seega konkreetse isiku omadusi arvestades. Seetõttu peabki karistuse eripreventiivse eesmärgi saavutamiseks (prognoosimaks, milline karistus võiks efektiivseimalt välistada edaspidi süütegude toimepanemist) arvestama ka süüdlase isikut. Kriminaalkolleegium tõdes ka seda, et karistuse kohaldamine ja karistusest tingimuslik vabastamine toimud erinevatel alustel, mistõttu tuleb neil ka otsuses vahet teha. Samas rõhutati, et karistusest tingimuslik vabastamine ei ole iseseisev karistuse liik.¹³²

Kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07 on kriminaalkolleegium selgitanud süü tähendust karistuse mõistmisel ja leidnud, et süü suurus määrab võimaliku karistuse ülempiiri karistuse

¹³⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 12. veebruari 2008. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-91-07.

¹³¹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11 ja selles otsuses viidatud teised lahendid.

¹³² Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 20. veebruari 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-99-06.

kohaldamisel.¹³³ Põhimõtteliselt kinnitab seda seisukohta ka Riigikohtu üldkogu otsus vääртеoasjas nr 3-1-1-116-09.¹³⁴

Kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11 on kriminaalkolleegium kirjeldanud juba täpsemalt mudelit, millest peaks kohus sanktsioonimäära leidmisel lähtuma. Otsuses märgitakse, et süüdistatavale konkreetse karistuse valimiseks tuvastatakse sanktsioonivahemiku keskmisest lähtudes järgnevalt süüd kergendavad ja raskendavad asjaolud ning muud süü suurust määravad asjaolud (nt süüdistatava teojärgne käitumine, kannatanu käitumine jms). Selliselt saadud süüle vastava karistuse ülemmäära korrigeeritakse eri- ja üldpreventsiooni kaalutlustest tulenevalt.¹³⁵

Kriminaalasjas nr 3-1-1-13-11 on põhjendatud eluaegse vangistuse mõistmist süüle ja isiku kuritegelikule elustiilile lisaks ka üldpreventiivse eesmärgiga anda ühiskonnale selge signaal, et kolme inimese tapmine väärrib raskeimat võimalikku karistust.¹³⁶

Viidatud otsustest võib järeldada, milline on Riigikohtu arusaam karistuse kohaldamise mudelist. Neist võib välja lugeda mudeli nii üheliigilise kui ka alternatiivse sanktsiooni jaoks. Kriminaalkolleegiumi otsuses nr 3-1-1-77-11 on kirjeldatud konkreetset mudelit karistusmäära tuvastamiseks üheliigilise sanktsiooni korral.

Kuigi ühelt poolt on kriminaalkolleegium asunud seisukohale, et süü suurust määrab karistuse ülemise piiri, on teisalt leitud, et süüle vastava karistuse võimalikku ülempiiri on siiski võimalik korrigeerida nii raskemas kui ka kergemas suunas. Riigikohtu otsusest **kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11** ilmneb, et süü suurusest tulenevaid karistuse piire saab nihutada raskemas suunas näiteks juhul, kui eripreventiivne prognoos on halb või kui seda nõuab ühiskonna kaitsmise huvi. Karistuse mõistmisel tuleb kohtutel arvestada ka karistuse üldpreventiivset eesmärki anda ühiskonnale selge signaal, et raskeima kuriteo eest mõistetaksegi raskeim karistus. Riigikohtu eeltoodud praktikast ei leia aga ühest vastust küsimusele, kas preventioonid peavad realiseeruma süü piirides või mitte.

Riigikohtu kriminaalkolleegium on vääramatult seda meelt, et KarS § 56 lg-s 1 sätestatud asjaolude kaalumise algpunkt on vastava sanktsiooni keskmine määr.¹³⁷

7.2.2 Karistusliigi valik alternatiivse sanktsiooni korral

Riigikohtu praktika kohaselt on kohtunikul karistusmäära otsustamisel küllaltki suur otsustamisvabadus, kuid karistusliigi valiku puhul ei ole seda eraldi rõhutatud.

¹³³ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15. mai 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07.

¹³⁴ Riigikohtu üldkogu 18. mai 2010. a otsus vääртеoasjas nr 3-1-1-116-09.

¹³⁵ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11.

¹³⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 22. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-13-11.

¹³⁷ Viimati rõhutas kriminaalkolleegium seda seisukohta 24. oktoobri 2011. a otsuses kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11.

KarS § 56 lg-s 1 sätestatud asjaolude kõrval peab kohus arvestama ka KarS § 56 lg 2 sätteid, mille kohaselt võib vangistust mõista ainult siis, kui karistuse eesmärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega. Rahalise karistuse asemel vangistuse mõistmist peab kohus täiendavalt põhjendama. Nende sätete omavahelises koostoimes otsustab kohus karistusliigi alternatiivse sanktsiooni korral.

Riigikohus on seisukohal, et KarS § 56 lg 2 võimaldab vangistust mõista ainult siis, kui karistuse eesmärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega.

Kriminaalasjas nr 3-1-1-24-07 on kriminaalkolleegium selgitanud, et KarS § 56 lg 2 kohaselt on vangistuse mõistmine põhjendatud, kui kergemaliigiliste karistuste võimalused on selgelt ebapiisavad või varasemate katsete käigus end ammendanud. Viidatud kriminaalasjas on kriminaalkolleegium leidnud, et vangistuse kohaldamine süüdistuses KarS § 121 järgi on põhjendatud, sest isikud on varem korduvalt nii kriminaal- kui ka väärteo korras karistatud. Üks süüdistatavatest pani teise inimese kehalise väärkohtlemise toime katse ajal, olles tingimisi enne tähtaega vabastatud eelmise vangistuse kandmiselt. Teo asjaolud ja isikud ei jätnud kohtule muud võimalust, kui karistada neid vangistusega.¹³⁸

Kriminaalasjas nr 3-1-1-158-05 on kriminaalkolleegium asunud seisukohale, et kui isiku käitumises puuduvad vahetult kuritegu raskendavalt iseloomustavad asjaolud ja isik on varem kriminaalkorras karistamata, tuleb alternatiivse sanktsiooni korral üldjuhul vaagida esmalt rahalist karistust.¹³⁹

Kriminaalasjas nr **3-1-1-100-07** on leitud, et kui isikul puudub sissetulek ja tal on varasem rahatrahv tasumata, ei ole rahalise karistuse mõistmine õige.¹⁴⁰

Seega saab kohus mõista rahalist karistust vaid siis, kui isikul on selleks vastavad materiaalsed vahendid.

Eeltoodust järeldub, et süü suurus ei ole alati karistusliigi valiku esmane alus. Vangistus võib olla põhjendatud ka siis, kui konkreetne teosüü on väga väike (näiteks pudeli õlle varguse katse, mis on toimepandud vähemalt kolmandat korda). Kuid isiku eelnev karistus, rahaliste karistuste või trahvide maksmata jätmine või sissetuleku puudumine näitab, et uue kuriteo eest taas rahalise karistuse mõistmine ei täida karistuse preventiivset eesmärki, sest rahalise karistuse täitmine on võimatu või eelmised karistused on end ammendanud. Seega peab uus karistus olema eelmisest karmim ja isikule kohaldatakse vangistust.

7.3 Karistusliigi valiku põhjendamine maa- ja ringkonnakohtu praktikas

7.3.1 Üldised tähelepanekud

Uuritud lahenditest ilmnes, et maa- ja ringkonnakohtud arvestavad karistusliigi ja -määra valikul Riigikohtu praktikast sүү ja preventsiioonide kohta. Üldjuhul neist juhindutakse ja neile viidatakse

¹³⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 18. juuni 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-24-07.

¹³⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13. märtsi 2006. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-158-05.

¹⁴⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 14. veebruari 2010. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-100-07.

asjakohaselt.¹⁴¹ Kohtud pööravad karistusliigi ja -määra valikul erilist tähelepanu isikule. Seejuures on erilise vaatluse all isiku varasem karistus ja tema majanduslik seis.

Tuleb aga tõdeda, et kohtuotsustes on põhikaristuse analüüs kohati süsteemitu. Kohtupraktikas ei ole välja kujunenud päris ühtset mudelit põhikaristuse mõistmiseks, st millisel positsioonil asetsevad süü ja preventioonid. Üldjuhul alustavad kohtud karistuse põhjendamist KarS § 56 lg 1 sätete refereerimisega. Lisaks KarS §-s 56 sätestatule lisatakse sageli eraldiseisvalt isik ning mõningatel juhtudel isegi kuriteo laad ja ohtlikkus. Karistuse kohaldamise etappe ei käsitleta alati loogilises järjekorras.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-09-3784** selgitas Tartu Maakohus karistuse mõistmisel esmalt hoopis üldpreventiooni ja seejärel eripreventiooni tähendust. Alles siis käsitleti karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid. Viimaks nõustus kohus prokuröri pakutud karistusliigi ja -määraga, näitamata kohtuotsuse põhjendavas osas, millise konkreetse karistuse kohus ise mõistab.¹⁴²

Sageli ei selgu karistuse põhjendustest, milliseid loetletud asjaolusid vaadeldi süü ja milliseid preventioonide juures ning millistel alustel isik lõpuks karistusest tingimuslikult vabastati.

Näiteks on Harju Maakohus **kriminaalasjas nr 1-10-13222** otsuse resolutiivosas märkinud järgmist: „KarS § 56 alusel arvestab kohus süüdistatava süüd, karistust kergendavaid ja raskendavaid asja-olusid. Karistust kergendavad ja karistust raskendavad asjaolud puuduvad. Kohus ei aktsepteeri tema kahetsust, kuna pärast esimese episoodiga seonduvat ülekuulamist ta kahetses juhtunut, kuid veebruaris 2010 a. tarvitas arsti ettekirjutuseta narkootilist ainet ja teda karistati selle teo eest rahatrahviga 1200 krooni. Sellest karistusest järeldest tegemata uuesti tarvitab narkootilist ainet ja paneb toime uue tahtliku kuriteo. Kriminaalasja menetlemisel on järgitud lühimenetluse sätteid, süüdistatava enda süüditunnistamine ning lühimenetluse kohaldamisega nõustumine oli tema tõeline tahte avaldus. Kohus arvestab süüdistatava kriminaalkorras karistamatust, töökoha ja iseseisva sissetuleku puudumist, tema ütluste kohaselt õpingute eriala omandamisel, kuid tõenduslikku dokumenti ei esitanud, iseloomustava infoga selles, et varem narkootiliste ainete tarvitamise eest ilma arsti ettekirjutuseta ja väärtegade toimepanemiste eest rahatrahvidega karistamist, narkootiliste ainete tarvitamist ilma arsti ettekirjutuseta ja nende tarvitamise mõjul reaalselt võimalust avaliku korra ja kaaskodanike ohtu seadmises, politseinikele elanikelt laekunud info kontrollimist ja aktiivset ning kohusetundlikku suhtumist avaliku korra kaitsel ja süüdistatava kinnipidamisel võimaliku liiklusõnnetuse ärahoidmisel, kohus leiab, et teda tuleb karistada vangistusega.“¹⁴³

Viidatud otsuse resolutiivosast ilmnes, et isikule mõisteti KarS § 424 järgi ja KrMS § 238 lg 2 alusel karistuseks kolm kuud vangistust tingimisi 18-kuulise katseajaga.

¹⁴¹ Näiteks Harju Maakohtu 18. veebruari 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-6405 või Tallinna Ringkonnakohtu 17. novembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-3703.

¹⁴² Tartu Maakohtu 13. augusti 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-3784. Otsusest ei nähtu, kuidas mõistetud karistusega realiseeriti preventioonid, mida kohus esmalt eriti rõhutanud oli.

¹⁴³ Harju Maakohtu 3. novembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-13222.

Analüüsi autor märgib, et eeltoodud otsusest ei nähtu karistuse mõistmine etappide kaupa. KarS §-s 56 toodud asjaolud on esitatud süsteemitult. Loetletud asjaoludest ei ole võimalik aru saada kohtu hinnangut süüle ja preventioonidele ning nende konkreetset mõju mõistetud karistusele (näiteks isiku kinnipidamisega seonduv). Isiku karistusest vabastamise fakt selgub aga alles otsuse resolutiivosast.

Tüüpiline näide on ka Harju Maakohtu otsus **kriminaalasjas nr 1-10-11992**, milles kohus arvestas karistuse mõistmisel isikut, süü suurust, toimepandud kuriteo laadi ja ohtlikkust, vastutust raskendavate asjaolude puudumist. Kergendav asjaolu oli puhtsüdamlik kahetsus. Märgiti, et süüdistatav on varem kriminaalkorras karistatud. Uus tegu on II astme kuritegu, mis pandi toime katseajal. Isikul on kindel elukoht, kuid ta ei tööta. Kohus karistas teda KarS § 199 lg 2 p 9 ja § 25 lg 2 järgi kuuekuulise vangistusega.¹⁴⁴

Ka sellest otsusest ei selgu, milliseid asjaolusid hinnati karistuse mõistmisel süü ja milliseid preventioonide juures. Kohus ei põhjendanud sõnagagi karistusliigi valikut ega maininud otsuse põhjendavas osas konkreetset karistusmäära. Tuleb märkida, et kuriteo laad ja ohtlikkus olid karistuse mõistmise iseseisvad alused kriminaalkoodeksi § 36 järgi¹⁴⁵, kuid 1. septembril 2002 jõustunud karistuseseadustik selliseid aluseid ei nimeta. Kui neid asjaolusid arvestatakse, tuleks näidata, millisel KarS § 56 lg-s 1 sätestatud alusel seda tehakse.

Uuritud lahendite hulgas oli neidki, milles kohus ei analüüsinud üldse karistuse mõistmist, küll aga selgitas põhjalikult sellest vabastamise põhjusti.¹⁴⁶

Analüüsi autor leiab, et kui eriosa sanktsioon näeb ette vaid vangistuse, ei ole asjakohane kohtu järeldus, et isikule tuleb karistusliigina mõista vangistus.¹⁴⁷ Üheliigilise sanktsiooni korral on selline järeldus tarbetu, küll aga võib osutada vajalikuks põhjendada näiteks seda, miks mõistetakse vangistus reaalselt. Mõistagi tuleb põhjendada valitud karistusmäära. Arusaamatuks jääb seegi, milleks lisatakse kohtuotsusesse Riigikohtu seisukohti alaealise süüdistatava karistamise erisuste kohta, kuigi karistus mõistetakse hoopis pensionärile.¹⁴⁸

7.3.2 Karistusliigi valikut mõjutavad tegurid

Karistusliigi valikut on vaja põhjendada siis, kui isikut süüdistatakse kuriteos, mille karistuseseadustiku eriosa vastava paragrahvi sanktsioon on alternatiivne.

¹⁴⁴ Harju Maakohtu 17. septembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-11992 (KarS § 199 lg 2 p 9 sanktsioon näeb karistusena ette rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistuse).

¹⁴⁵ <https://www.riigiteataja.ee/akt/184289>. KrK § 36 teise lause kohaselt pidi kohus arvestama karistuse mõistmisel toimepandud kuriteo raskust ja laadi, süüdlase isikut ning vastutust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid.

¹⁴⁶ Harju Maakohtu 18. mai 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-07-5068.

¹⁴⁷ Näiteks on Harju Maakohtu 20. mai 2005. a otsuses kriminaalasjas nr 1-09-2000 põhjendatud, miks mõistetakse isikule KarS § 113 järgi vangistus. Otsuse põhjendavas osas ei ole aga karistusmäära üldse vaetud.

¹⁴⁸ Viru Maakohtu 21. novembri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-5311.

• Süü suurus

Uuritud kohtulahendites põhjendati karistusliigi valikut eelkõige süü suurusega harva. Mõned näited saab siiski tuua. Näiteks leidis Viru Maakohus **kriminaalasjas nr 1-04-171**, et süü suurus ei võimalda mõista sanktsioonis ettenähtud kergemat karistusliiki, sest süüdistatav pani toime majanduslase kuriteo, millega põhjustas riigile kahju.¹⁴⁹

Kohtupraktikas ei peeta rahalise karistuse mõistmist võimalikuks ka siis, kui liikluskuriteoga põhjustati kannatanu surm ja kaks isikut sai raskeid kehavigastusi.¹⁵⁰

Ka neis kriminaalajades, milles isiku süü on piisavalt suur, rõhutati raskema karistusliigi valikul vaid isikut iseloomustavaid asjaolusid.¹⁵¹

Tüüpiline näide karistusliigi valikut mõjutavate asjaolude kohta on Harju Maakohtu otsus **kriminaalasjas nr 1-10-15461**. Viidatud otsuses arvestas kohus karistuse mõistmisel isiku süü suurust, toimepandud kuritegude laadi ja ohtlikkust, süüdistatava isikut ning karistust raskendavate ja kergendavate asjaolude puudumist. Kohus märkis, et isik paneb toime vargusi süstemaatiliselt. Teda on ka varem karistatud vabadust piirava karistusega. Isik jätkas varastamist, tehes kõik enesest sõltuva, et järjekordne vangistus muutuks vältimatuks. Süüdistatavale inkrimineeritud kuriteo (KarS § 199 lg 2 p-d 7–9) toimepanemise eest on karistusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus kuni 5 aastat. Kriminaaltoimiku andmetel puudub süüdistataval alaline sissetulek, millele viitab ka järjestikuste varavastaste kuritegude toimepanemine. Seega tuleb karistusliigi valikul lähtuda asjaolust, et süüdistataval puuduvad sissetulekud, mis võimaldaks rahalist karistust tasuda, mistõttu on rahalise karistuse kohaldamine süüdistatava suhtes välistatud. Seetõttu tuleb kohaldada isiku vabadust piiravat karistust. Kriminaaltoimiku materjalidest nähtuvalt on süüdistatavat varem kriminaalkorras karistatud kuus korda. Käesolevas kriminaalasjas on esitatud süüdistus kuues episoodis, mis on toime pandud vähem kui kuu jooksul, ning varavastaste kuritegude toimepanemist jätkas ta lühikese ajavahemiku möödudes eelmise karistuse ärakandmiselt vabanemisest. Need andmed viitavad sellele, et süüdistatav ei ole õiguskuulekas ega ole varasematest karistustest järeldusi teinud. Süüdistatava suhtes on kohaldatud nii rahalist karistust, mõistetud karistuse tingimisi kohaldamata jätmist ning teda on tingimisi ennetähtaegselt vangistuse ärakandmiselt vabastatud. Sellele vaatamata on ta katseajal toime pannud uusi varavastaseid kuritegusid ja kohaldamata jäetud karistused on liitkaristustena täitmisele pööratud. Seetõttu ei sobi süüdistatav ka kriminaalhooldusele, kuivõrd on küllaldane eeldus arvata, et ta käituks kriminaalhooldust takistavalt ja jätkaks varavastaste kuritegude toimepanemist, mida ta on aastate vältel järjekindlalt suutnud tõestada. Seega ei ole ükski senine mõjutusvahend süüdistatavat mõjutanud ning ta on jätkanud varavastaste süütegude toimepanemist. Seetõttu leidis kohus, et süüdistatavale mõistetav karistus kuulub reaalsele ärakandmisele. Karistuse määra valikul lähtub kohus episoodide rohkusest ja tekitatud varaliste kahjude suurusest. Süüdistatavale inkrimineeritud kahest kuriteost jäid kaks katse staadiumisse ja varalist kahju ei tekkinud, milline asjaolu vähendab mõningal määral süü suurust. Samas viis ta neli vargust lõpule ja tekitas neljale isikule varalist

¹⁴⁹ Näiteks Viru Maakohtu 17. oktoobri 2008. a otsus kriminaalasjas nr 1-04-171 ja Tartu Maakohtu 28. jaanuari 2008 otsus kriminaalasjas nr 1-07-10078.

¹⁵⁰ Tartu Maakohtu 20. mai 2008. a otsus kriminaalasjas nr 1-07-16363.

¹⁵¹ Näiteks Harju Maakohtu 20. jaanuari 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-9443.

kahju, mis senini on hüvitamata vaatamata süüdistatava lubadusele lõpetada varguste toimepanemine ja hüvitada tekitatud kahjud. Süüdistatav tekitas ühele kannatanule varalise kahju, mis peaaegu ulatus olulise varalise kahjuni. Seetõttu pidas kohus võimalikuks mõista süüdistatavale karistus sanktsiooni alammäära lähedal ja alla sanktsiooni keskmist määra.¹⁵²

Toodud näitest ilmneb, et kohus on hinnanud süü suhteliselt suureks (palju episoodide ja varalise kahju ulatus), mis peakski olema vangistuse mõistmise põhiline argument, sest KarS § 56 lg 2 sätteid ei tühistata KarS § 56 lg 1 sätteid.¹⁵³ Analüüsi autori arvates tähendab see, et üldjuhul peaks just suur süü välistama rahalise karistuse. Negatiivne eripreventiivne prognoos vaid toetab seda valikut, näidates KarS § 56 lg 2 alusel, et konkreetset juhul ei täidaks rahaline karistus oma eesmärki ja eelnevad karistused on ammendunud. Kohtud aga seavad ka neil juhtudel esikohale vaid isiku varasema elukäigu, tasumata rahalised karistused ja sissetuleku puudumise, jättes karistusliigi valiku juures teost lähtuva süü üldse kõrvale. Süü suurust hinnatakse alles karistusmäära juures.

• **Isikut iseloomustavad andmed – varasem karistus, sissetuleku olemasolu või selle puudumine, töötus, materiaalsed kohustused riigi ees**

Valdavas osas uuritud lahenditest valitigi karistusliik eripreventiivse prognoosi põhjal. Kui isiku teosüü oli väike, mainiti karistusliigi valikul KarS § 56 lg-s 1 sätestatud süüd, kuid valik vangistuse ja rahalise karistuse vahel tehti KarS § 56 lg 2 sätete põhjal. Seejuures viidati Riigikohtu praktikale, mille kohaselt on vangistuse mõistmine põhjendatud siis, kui kergemaliigiliste karistuste võimalused on selgelt ebapiisavad või varasemate katsete käigus end ammendanud.¹⁵⁴

Maa- ja ringkonnakohtud järgivad Riigikohtu seisukohta, et kui isikul puudub sissetulek ja tal on varasem rahaträhv tasumata, ei ole rahalise karistuse mõistmine õige.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-07-16223** leidis Tartu Maakohus, et isiku karistamine rahalise karistusega KarS § 199 lg 2 p 4 järgi ei ole mõistlik, sest teda on varem korduvalt karistatud väärtegade toimepanemise eest ja mõistetud karistused on valdavalt tasumata.¹⁵⁵

Maa- ja ringkonnakohtud mõistavad vangistust ka neile, kellel puudub karistuse mõistmise ajal legaalne sissetulek, hoolimata sellest, et ta on varem kriminaalkorras karistamata.

Näiteks otsustas Harju Maakohus **kriminaalasjas nr 1-10-16508**, et süüdistatava käitumine nädala jooksul näitab pigem seda, et tal on eesmärk saada elatusvahendeid võõra vara arvelt. Süüdistatava sihikindel käitumine välistab kohtu arvates kahetsuse olemasolu. Süüdistatavale KarS § 199 lg 2 p 9 ja § 25 lg 2 järgi inkrimineeritud kuriteo toimepanemise eest on karistusena ette nähtud

¹⁵² Harju Maakohtu 7. detsembri 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-15461.

¹⁵³ Vaata J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 147, vnr 114.

¹⁵⁴ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 18. juuni 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-24-07.

¹⁵⁵ Tartu Maakohtu 19. mai 2008. a otsus kriminaalasjas nr 1-07-16223.

rahaline karistus või vangistus kuni 5 aastat. Kriminaaltoimiku andmetel puudub süüdistataval alaline töökoht ja sissetulek, millele viitab ka süüdistatava varavastane käitumine. Sellised asjaolud aga välistavad kohtu arvates võimaluse mõista karistuseks rahalist karistust, kuivõrd süüdistataval puuduvad legaalsed vahendid sellise karistuse tasumiseks. Arvestades süüdistatava majanduslikku olukorda ja kuriteo laadi, leiab kohus, et süüdistatava suhtes tuleb kohaldada isiku vabadust piiravat karistust. Kohus rõhutas, et isik on varem kriminaalkorras karistamata. Süüdistus on esitatud vaid ühes episoodis, rünne oli suunatud väheväärtusliku vara vastu ja kannatanule varguse katsega kahju ei tekkinud. Süüdistatava süü ei ole kuigi suur, seetõttu mõisteti karistus alammäära lähedal. Kuivõrd süüdistatava käitumises puudusid karistust raskendavad asjaolud ja teda ei ole varem kohtu poolt karistatud, leidis kohus, et karistuse võib jätta süüdistatava suhtes kohaldamata, lootuses, et määratav katseaeg sunnib teda hoiduma uute süütegude toimepanemisest katseaja kestel. Kuivõrd süüdistatav ei ole varem kohtu poolt karistatud ja teda on karistatud väärteo korras mõned korrad, siis pole vaja teda allutada käitumiskontrollile ning süüdistatava suhtes võib kohaldada KarS § 73 lg 1 ja 3 sätteid.¹⁵⁶

Kohtud leiavad, et vangistus võib olla põhjendatud ka siis, kui isiku rahalised sissetulekud ei ole kohtule teada. Töökoha olemasolu peab isik kohtule tõendama.¹⁵⁷

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-10-6149** leidis Viru Maakohus, et KarS § 121 järgi kvalifitseeritava kuriteo toimepanemise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Isikut ei ole võimalik karistada rahalise karistusega, sest kohtul ei ole andmeid tema tegeliku sissetuleku ja elatusaseme kohta. Kohtule esitatud iseloomustustest tulenevalt on süüdistatav regulaarselt osutanud materiaalselt abi spordiga tegelevatele klubidele. Kriminaalasjas avaldatud tõenditest nähtub, et ta tegeleb ka maja renoveerimisega, mistõttu kohus leiab, et käesoleval juhul ei ole karistuse eripreventiivseid eesmärke võimalik saavutada rahalise karistusega, vältimaks tema poolt uuesti analoogsete kuritegude toimepanemist ning kaitsmaks õiguskorda. Isikut ei ole varem kriminaalkorras karistatud ning arvestades tema süü suurust ja seda, et tegemist oli üheepisoodilise kuriteoga, peab kohus põhjendatuks karistada teda vangistusega alla keskmist määra, s.o vangistusega 3 kuud. Kohus vabastas isiku karistuse kandmisest KarS § 73 lg 1 alusel.¹⁵⁸

Alati ei välista isiku raske majanduslik olukord rahalist karistust, kuigi isikut on ka varem kriminaalkorras karistatud.¹⁵⁹

• Karistustundlikkus

Kuigi karistustundlikkus ei ole iseseisev karistuse kohaldamise alus karistusõiguse järgi, on sellega arvestamine siiski asjakohane. Õiguskirjanduses on leitud, et erinevad isikud taluvad karistusi erinevalt, ja mida tundlikum isik on, seda väiksemat karistust ta vajab.¹⁶⁰ Uuritud kohtupraktikast seda terminit silma ei jäänud, küll aga saab teha järelduse, et sisuliselt kaalutakse isiku karistustundlikkust efektiivseima karistuse leidmisel.

¹⁵⁶ Harju Maakohtu 5. jaanuari 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-16508.

¹⁵⁷ Harju Maakohtu 8. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-1915.

¹⁵⁸ Viru Maakohtu 7. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-6149.

¹⁵⁹ Näiteks Harju Maakohtu 15. juuli 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-8301.

¹⁶⁰ Lähemalt: J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 134, vnr 73.

Alternatiividest kergema karistuse valiku põhimõtteid on selgitanud Tallinna Ringkonnakohtus **kriminaalasjas nr 1-10-16849**, märkides järgmist: „Kohtukolleegium leiab, et fakti, et X on tasunud temale varem väärtegade eest mõistetud rahatrahvid ja suutis tasuda ka arutatava kuriteoga seonduvalt tekitatud materiaalse kahju ca 88000 krooni, ei saa kasutada tema vastu ning põhjendada sellega temale vangistuse mõistmist väites, et materiaalsed väljaminekud ei ole tema jaoks probleemiks ja ei mõjuta teda tulevikus hoiduma kuritegude toimepanemisest. Kohtupraktikas kinnistunud arusaamade järgi põhjendatakse tavaliselt nende kuritegude eest, kus sanktsioon näeb ette vangistuse kõrval ka rahalise karistuse vangistuse mõistmist just sellega, et isikul puudub sissetulek või et ta ei ole varem mõistetud rahatrahve tasunud. Ei saa pidada õigeks olukorda, kus ühed ja samad asjaolud on aluseks, miks kohus mõistab isikutele erinevad karistused – ühel juhul rahalise karistuse, teisel juhul vangistuse. Olenemata, kui materiaalselt kindlustatud isik on, saab ta aru, et sellised väljaminekud nagu X-l tuleb kanda seoses kahju tekitamisega ja rahalise karistusega, on ilmselgelt mõttetud väljaminekud ning neid on võimalik vältida purjus peaga rooli istumata. Kohtukolleegium arvestab X-le karistusmäära valikul tema süüd, mis tulenevad konkreetse kuriteo tehivoludest – joobeaste raskus, kahju tekitamine aga samuti tema suhtumist õiguskorda – varasematest rahatrahvidest järelduste mittetegemine. Kergendava asjaoluna arvestab kohtukolleegium süüdistatava puhtsüdamlikku kahetsust. Neid asjaolusid arvestades peab kohtukolleegium võimalikuks mõista X-le rahalise karistuse alla sanktsiooni keskmäära, kuid tunduvalt üle sanktsiooni alammäära.”¹⁶¹

Analüüsi autori arvates võib viidatud lahendist välja lugeda ringkonnakohtu arusaama, kas ja kuidas peaks kohus arvestama isiku karistustundlikkust karistuse mõistmisel. Kui mõistetud karistusega kaasnevad varalised kitsendused on piisavalt suured, võib rahaline karistus mõjutada eripreventiivselt ka sellist isikut, kelle sissetulek on keskmisest suurem. Valitsev arusaam, et raskem karistus on põhjendatud siis, kui varasemad karistused on end ammendanud, põhineb ju sisuliselt samuti hinnangul, kuidas on varasemad karistused isikule mõjunud. Korduvalt kuritegusid toimepannud isikute karistustundlikkus on enamasti väga väike, mistõttu ongi põhjendatud raskema karistuse mõistmine.

• Karistusliik ja üldpreventsioon

Sageli rõhutatakse karistusliiki valides eripreventsiooni kõrval ka üldpreventsiooni. Näiteks leidis Harju Maakohus **kriminaalasjas nr 1-11-2313**, et süüdistatavat on võimalik mõjutada edaspidi süütegude toimepanemisi vältima üksnes temale reaalse vangistuse mõistmisega, kuivõrd karistuse mõistmisel tuleb arvestada ka õiguskorra kaitsmise huvisid. Antud juhul on aga isik korduvalt karistatud varavastaste süütegude toimepanemise eest ning iga kord lühikese aja jooksul pärast karistuse kandmisest vabanemist toime pannud uued kuriteod. Isiku karistus ei ole kordagi kustunud. Samas tuleb arvesse võtta ka konkreetse kuriteo asjaolusid – varastatud on üks mobiiltelefon, mille asukoha süüdistatav ise teada andis. Telefon tagastati kannatanule, tsiviilhagi ei ole. Arvestades eripreventiivseid eesmärgi ja õiguskorra kaitsmise huvisid positiivse üldpreventsiooni tähenduses, leidis kohus kõiki asjaolusid arvesse võttes, et isikut karistada vangistusega alla sanktsiooni keskmist määra.¹⁶²

¹⁶¹ Tallinna Ringkonnakohtu 25. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-16849.

¹⁶² Harju Maakohu 14. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-2313, millega karistati isikut KarS § 199 lg 2 p-de 5 ja 9 ja KrMS § 238 lg 2 alusel 8-kuulise vangistusega.

Kokkuvõtvalt nähtub kohtupraktikast, et karistusliigi valikul hinnatakse karistuse kohaldamise etappe järgmiselt: esmalt otsustatakse karistuse eemärkide põhjal karistusliik ja seejärel süü suuruse põhjal karistusmäär. Karistusliik valitakse KarS § 56 lg-s 2 sätestatu alusel, arvestades Riigikohtu eespool vaadeldud praktikat selles vallas. Üldjuhul ei põhjendata raskemat liiki karistust süü suurusega, vaid sellega, et isik ei ole ilmselgelt võimeline rahalist karistust kandma (näiteks vanadus- või invaliidsuspensionär, puudub iseseisev sissetulek, kohtul ei ole usaldusväärseid andmeid isiku tööhõive kohta, isiku materiaalsed kohustused riigi ees on niigi suured jmt). Seejuures tõdevad kohtud sageli, et eelmised karistused ei ole isikule mingit preventiivset mõju avaldanud ja ta on jätkanud süütegude toimepanemist. Rahalise karistuse asemel vangistuse mõistmist põhjendatakse ka vajadusega kaitsta õiguskorda. Viimane argument on eriti aktuaalne isikute karistamisel süstemaatiliste varguste eest. Seega on kohtupraktika võtnud omaks mudeli, mille järgi määrab karistusliigi eelkõige eripreventsioon KarS § 56 lg 2 alusel.

7.4 Karistusmäära valikut mõjutavad tegurid

Riigikohtu praktikast on teada, et isikule mõistetav lõplik karistusmäär ei ole pelgalt õigusküsimus, ent analüüsi autori arvates on kohtud hakanud seda seisukohta tõlgendama liiga laialt. Näiteks on Tallinna Ringkonnakohus **kriminaalasjas nr 1-08-1493** leidnud, et karistuse mõistmine on kohtuniku väärtusotsustus. Karistuse leidmisel mänguruumi piires ei olevat tegemist mitte punkte või kriipse sisaldava joonise ega ka arvutusega, vaid kohtuniku väärtushinnanguga. Samuti ei olevat olemas teaduslikku meetodit, mille abil seda väärtushinnangut selliselt mõõta, et saada vastusena kontrollitav tulemus ehk üks ja ainuõige karistus.¹⁶³

Vaatamata eeltoodud lahendis märgitule, ei tohiks analüüsi autori arvates jääda kõlama arusaam, nagu oleks karistuse mõistmine üksnes kohtuniku väärtusotsustus, mille konkreetne tulem ei alluks üldse mingile õiguslikule regulatsioonile ega kontrollile kõrgema astme kohtus. Siinkohal tuleb meenutada Riigikohtu seisukohta, et kohus peab ka karistuse mõistmisel juhinduma asjakohastest materiaalsoiguslikest ja menetlusõiguslikest nõuetest.¹⁶⁴

7.4.1 Karistusmäära valiku lähtepunkt – sanktsiooni keskmine määr või sanktsiooni esimene kolmandik

Keskmisest karistusmäärast lähtumise nõue tuleneb Riigikohtu praktikast. Ka maa- ja ringkonnakohtud on teinud otsuseid, milles on sõnaselgelt kirjas, et karistusmäära lähtepunkt on sanktsiooni keskmine määr.¹⁶⁵ Ent uuritud lahendite hulgas leidis ka sootuks teistsuguseid seisukohti.

Näiteks leidis Tallinna Ringkonnakohus **kriminaalasjas nr 1-08-14936**, et väljakujunenud kohtupraktikas ja ka karistusõiguse teoorias heaks kiidetud põhimõtetest lähtuvalt tuleb karistusmäära valiku lähtepunktiks võtta mitte sanktsiooni keskmine määr, vaid esimene kolmandik, millele järgnevalt tuvastatakse karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud ning

¹⁶³ Tallinna Ringkonnakohtu 27. mai 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-14936.

¹⁶⁴ Näiteks Riigikohtu kriminaalkolleeegiumi 24. aprilli 2009. otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-10-09.

¹⁶⁵ Näiteks Harju Maakohtu 6. septembri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-15851; Tartu Ringkonnakohtu 18. aprilli 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-4190.

muud süü suurust määravad asjaolud.¹⁶⁶ Seda seisukohta on korranud ka Pärnu Maakohus **kriminaalasjas nr 1-09-1476**.¹⁶⁷

Analüüs aga ei kinnita väidet, nagu oleks kohtupraktikas välja kujunenud arusaam, et karistusmäära valiku lähtepunktiks tuleb võtta esimene kolmandik.

7.4.2 Karistusmäära valik üheliigilise sanktsiooni korral

Karistusmäära valik tuleb otsustada KarS § 56 lg 1 alusel, pidades silmas ka käesoleva analüüsi punktis 7.2 toodud Riigikohtu seisukohti.

Uuritud lahenditest ei ilmnenud aga ühtset hinnangut Riigikohtu seisukohale, et süü suurus määrab võimaliku karistuse ülempiiri karistuse kohaldamisel.¹⁶⁸ Seda põhimõtet on tunnustanud Tartu Ringkonnakohtus **kriminaalasjas nr 1-08-13813**, märkides otsuses sõnaselgelt, et konkreetsele isikule mõistetav karistus ei tohi ületada süü suurusest tulenevaid piire. Leiti, et eripreventiivse eesmärgiga võib õigustada karistust, mis jääb süü alumisest piirist madalamale, sest ebaõiglane oleks süüle vastav, kuid eripreventiivselt kahjulikult mõjuv karistus. Rõhutati, et mõistetav karistus ei tohi langeda alla piiri, mida ühiskond tunnetaks ebaõiglaselt leebena.¹⁶⁹

Viidatud otsusest nähtub, et väljapakutud mudeli järgi määrab süü karistuse ülemise piiri ja preventioonid peavad realiseeruma selle raames. Välistatud ei ole karistus alla süü alumist piiri, kuid siis seab karistuse alumise piiri üldpreventioon.

Uuritud otsuste põhjendused ei võimalda selles küsimuses üldistavaid järeldusi teha. Võib järeldada, et üldjuhul lähtutakse siiski mudelist, mida Riigikohus on kirjeldanud **kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11**. Osutatud otsuses märgitakse, et süüdistatavale konkreetse karistuse valimiseks tuvastatakse sanktsioonivahemiku keskmisest lähtudes järgnevalt süüd kergendavad ja raskendavad asjaolud ning muud süü suurust määravad asjaolud (nt süüdistatava teojärgne käitumine, kannatanu käitumine jms). Selliselt saadud süüle vastava karistuse ülemmäära korrigeeritakse eri- ja üldpreventiooni kaalutlustest tulenevalt.¹⁷⁰ Siit saab teha järelduse, et alati ei pruugi preventioonid realiseeruda süü piirides. Üldpreventiooni roll fikseerida süü piiridest lähtuva karistuse alammäär on ringkonnakohtu praktikas küll kajastatud,¹⁷¹ kuid laiemat käsitlust uuritud lahenditest ei ilmne.

Kohtupraktikast jäi silma karistusmäära põhjenduste ja järelduste teatav formaalsus ja süsteemitus.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-09-1061** karistas Harju Maakohus isikut KarS § 141 lg 2 p 1 järgi vangistusega seitsmeks aastaks. Maakohus märkis, et karistuse mõistmisel tuleb arvestada kuriteo raskust. Isik kuritarvitas seksuaalselt 8-aastast last, keda ta oli kasvanud alates kolmandast elukuust. Sellega rünnati kannatanu seksuaalset enesemääramisõigust raskeimal moel.

¹⁶⁶ Tallinna Ringkonnakohtu 27. mai 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-14936.

¹⁶⁷ Pärnu Maakohtu 14. jaanuari 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-1476.

¹⁶⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15. mai 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07.

¹⁶⁹ Tartu Ringkonnakohtu 2. septembri 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-13813.

¹⁷⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11.

¹⁷¹ Tallinna Ringkonnakohtu 27. mai 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-14936.

Karistusseadustik näeb KarS § 141 lg 2 p 1 eest karistusena ette vangistuse kuuest kuni 15 aastani. Prokurör palus süüdistatavat karistada seitsmeaastase vangistusega. Kohus nõustus prokuröri ettepanekuga. Sanktsioonis ettenähtud miinimumkaristuse kohaldamine ei olevat põhjendatud, sest puuduvad karistust kergendavad asjaolud ja on üks karistust raskendav asjaolu – süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlasest perekondlikus sõltuvuses (KarS § 58 p 4). Kohus märkis, et süüdistatav oli elanud perekonnas ajast, mil kannatanu oli kolmekuune. Süüdistatav käis tööl ja pidas last majanduslikult ülal, tegeles temaga nagu oma lapsega. Prokuröri poolt küsitud karistusest raskema karistuse mõistmine ei ole kohtu arvates põhjendatud, sest isikul puuduvad kehtivad kriminaalkaristused. Kohtu arvates on seitse aastat vangistust küllalt pikk aeg oma teo üle järele mõtlemiseks ja edaspidi selliste tegude toimepanemisest hoidumiseks.¹⁷²

Viidatud otsuses on kohus on hinnanud süü suurust. On tuvastatud üks karistust raskendav asjaolu, kergendavaid asjaolusid ei olnud, kuid lõplik karistus jäi ikka alammäära lähedale, st tunduvalt alla sanktsiooni keskmist määra. Võib vaid oletada, et karistusmäära valikul taandus teosüü eripreventsiooni ees ning määravaks sai kohtu prognoos, et isiku mõjutamiseks piisab miinimumilähedasest karistusest. Samuti võib vaid oletada, et kohus ei lähtunud sanktsiooni keskmisest määrast, vaid sanktsiooni esimesest kolmandikust. Oletuslikult realiseerus mõistetud karistuses ka üldpreventsioon.

7.4.3 Karistusmäära valik alternatiivse sanktsiooni korral

Analüüsi punktis 7.3.2 selgus, et alternatiivse sanktsiooni korral otsustatakse karistusmäär enamasti süü ja seda iseloomustavate asjaolude põhjal. Eripreventsioon on juba karistusliigi valiku juures n-õ ära tarvitatud.

Näiteks **kriminaalasjas nr 1-11-1779** leidis Harju Maakohus, et süüdistatava suhtes, kes on küll varem kohtulikult karistamata, on rahalise karistuse kohaldamine välistatud, sest tal puuduvad piisavad rahalised vahendid. Seetõttu tuleb kohaldada isiku vabadust piiravat karistust. Samas vaatamata süüdistatava käitumises karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude puudumisele pidas kohus olulisimaks karistuse määra mõjutavaks asjaoluks süü suurust. Kohus märkis, et isikut süüdistatakse vaid ühes varguse episoodis, millega ei tekitatud olulist varalist kahju. Süüdistatava süü ei ole nii suur, et see tingiks süüdistatavale karistuse mõistmise ettenähtud sanktsiooni keskmise määra lähedasena ning kohus pidas võimalikuks mõista süüdistatavale karistuse oluliselt alla ettenähtud sanktsiooni keskmist määra.¹⁷³

7.4.4 Muud tähelepanekud

Konkreetselt karistusmäära valikul jälgitakse üldist kohtupraktikat samasuguste kuritegude kohta. Vähestel juhtudel märgitakse seda ka kohtuotsuses.¹⁷⁴

¹⁷² Harju Maakohtu 27. aprilli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-1061.

¹⁷³ Harju Maakohtu 30. märtsi 2011. a otsus kriminaalasjas nr 1-11-1779.

¹⁷⁴ Harju Maakohtu 29. märtsi 2011. a otsuses kriminaalasjas nr 1-11-1795 põhjendati karistusmäära valikut ka ebaseaduslikult käideldud narkoaine kogusega. Mõistetavat karistust võrreldi Riigikohtu ja maakohtute praktikas väljakujunenud karistusmääradega samasuguse koguse narkoaine käitlemise eest.

Kui isiku kuriteod moodustavad kuritegude reaalkogumi, mille moodustavad nii alternatiivse kui ka üheliigilise sanktsiooniga kuriteod, mõistetakse sageli kõikide kuritegude eest samaliigilised üksikkaristused.¹⁷⁵

Karistuse mõistmisel kuritegude reaalkogumi eest tuleb kõiki üksikkaristusi põhjendada. Üldjuhul seda tehti, kuid ilmnas ka asju, kus näiteks isikut karistati nelja eriosa erineva paragrahvi järgi, ent põhjendustes puudutati karistustmäära valikut vaid raskema paragrahvi eest.¹⁷⁶

On näiteid, kus kuritegude reaalkogumi korral üksikkaristuste määrasid ei põhjendatud üldse. Näiteks **kriminaalasjas nr 1-08-10171** mõistis Pärnu Maakohus süüdi neli isikut kuritegude reaalkogumi eest, ent otsuse põhjendavas osas mõistetud üksikkaristuste määrasid ei käsitletud.¹⁷⁷ Osas lahendites oli lõplik karistustmäär kirjas vaid kohtuotsuse resolutiivosas.¹⁷⁸

Ilmnas ka vastuolusid karistustmäära põhistuse ja resolutiivosas kohaldatud määra vahel. Näiteks analüüsi Harju Maakohtu otsuses **kriminaalasjas nr 1-12-263** põhistavas osas väga põhjalikult kõiki KarS § 56 lg-s 1 sätestatud aluseid. Selle põhjal tehti kokkuvõtlik järeldus, et isikule tuleb mõista karistuseks KarS § 200 lg 2 p-de 4 ja 8 järgi (sanktsioon 3–15 aastat vangistust) reaalne vangistus sanktsiooni keskmises määras. Kohtuotsuse resolutiivosa järgi mõisteti aga karistuseks seitse aastat vangistust, mis on keskmisest määrast kergem.¹⁷⁹

Analüüsi autor leiab, et eeltoodud olukorras ei ole tegemist küll KrMS § 339 lg 1 p-s 7 toodud kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisega, mis tooks vältimatult kaasa kohtuotsuse tühistamise, ent kui vastuoluliselt sõnastatud otsusega mõistetakse isikule resolutiivosas põhistava osaga võrreldes raskem karistus, võiks kohtule ette heita põhjendamata kohtuotsuse tegemist.

Uuritud lahendite põhjal ei ole võimalik kindlalt väita, kas karistuse kohaldamise aluste kaalumist alustatakse alati vastava sanktsiooni keskmisest määrast, nagu Riigikohus seda õigeks peab. Kindlate järelduste tegemine selles vallas on raskendatud, sest kõikides lahendites ei ole seda küsimust eraldi vaetud. Pigem kohaldub kohtupraktikas nn sanktsiooni keskmise määra põhimõte.

Analüüsi autori arvates peab otsusest olema võimalik igal juhul aru saada, mis alusel mõistetakse karistus oluliselt alla või üle keskmist määra. Ka õiguskirjanduses on leitud, et mida lähemal asetseb valitud karistustmäär võimalikule ülem- või alammäärale, seda enam tuleb kohtul oma järeldust põhjendada.¹⁸⁰ Kogumi moodustavate kuritegude eest üksikkaristuste mõistmisel mingeid erandeid kehtestatud ei ole, seega tuleb neid põhjendada üldises korras.

Ei saa õigeks pidada arusaama, et seaduses sätestatud sanktsiooni piirides mõistetud karistus ongi seaduslik karistus.¹⁸¹

¹⁷⁵ Näiteks Harju Maakohtu 18. veebruari 2009. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-6405.

¹⁷⁶ Näiteks Harju Maakohtu 11. juuni 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-09-495.

¹⁷⁷ Pärnu Maakohtu 30. detsembri 2008. a otsus kriminaalasjas nr 1-08-10171.

¹⁷⁸ Näiteks Harju Maakohtu 27. augusti 2010. a otsus kriminaalasjas nr 1-10-9342.

¹⁷⁹ Harju Maakohtu 7. märtsi 2012. a otsus kriminaalasjas nr 1-12-263.

¹⁸⁰ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 146-147, vnr 113.

¹⁸¹ Tallinna Ringkonnakohtu 24. novembri 2009. a otsusega jäeti isikule mõistetud karistused muutmata põhjendusega, et need on mõistetud seaduses kehtestatud sanktsioonide piirides ja liitkaristus on moodustatud õigesti.

8. KOKKUVÕTE

8.1 Karistusraamid

Karistuse mõistmise esimene etapp – karistusraamide kindlakstegemine – on süüdimõistva kohtuotsuse tegemise korral vältimatu. Üldraami kohtuotsusesse märkimise kohustus ei tulene otseselt ühestki seadusest, kuid selle lisamine sinna tagab kohtuotsuse jälgitavuse ja aitab paremini mõista kohtu järeldusi karistusliigi ja -määra kohta. Karistusraami esitamine kohtuotsuses on loogiline algus liikumaks karistuse kohaldamise järgmistesse etappidesse. Analüüs näitas, et enamasti seda ka tehti.

8.2 Süü

Riigikohus on arusaamisel, et karistuse kohaldamise etapis on süü kvantitatiivselt mõõdetav. Ka Tallinna Ringkonnakohus on seisukohal, et KarS § 56 lg-st 1 tulenevalt ei ole süü vaid süüdiolemine KarS § 32 tähenduses. Süül on kvantitatiivne mõõde, mida tuleb iga isiku ja tema teo puhul eraldi hinnata.

Analüüs näitas aga, et osa maa- ja ka ringkonnakohtu praktikast käsitab KarS § 56 lg-s 1 sätestatud süüd siiski pelgalt süüdiolemisenä KarS § 32 järgi. On näiteid, kus kohtud arutlevad süüd välistavate asjaolude üle alles karistuse kohaldamise etapis. Analüüsi autori arvates ei saa seda õigeks pidada, sest kõnesolev küsimus lahendatakse juba enne karistuse mõistmist, s.o deliktstruktuuri tasandil.

Riigikohtu praktika järgi tuleb isiku süü hindamisel lähtuda eelkõige asjas tuvastatud faktilistest asjaoludest ja nendes kajastuvast teo ebaõiguse mahust, samuti teo toimepanemisega seotud kergendavatest (KarS § 57) ja raskendavatest asjaoludest (KarS § 58), et teha kindlaks karistuse konkreetne liik ja määr vastava paragrahvi sanktsiooni piirides.

Maa- ja ringkonnakohtud küll kirjeldavad karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, ent sageli ei viita, millise KarS § 57 või § 58 sätte alusel nad seda tegid. Kui kohus kergendab karistust KarS § 57 lg-s 1 loetlemata alusel, ei ole alati kohtuotsuses kirjas, et kohaldatakse KarS § 57 lg-s 2 sätestatud võimalust. Kergendavate ja raskendavate asjaoludega saab arvestada vaid siis, kui need esinevad. Kui neid ei tuvastata, oleks õige märkida, et kõnesolevaid asjaolusid ei esine. Seetõttu on sõnastus, et kohus võtab karistuse mõistmisel arvesse raskendavate või kergendavate asjaolude puudumist, mõneti eksitav. Kergendavate asjaolude puudumine ei ole vaadeldav süüd suurendavana. Raskendavate asjaolude puudumine omakorda ei kergenda süüd.

Seisukoht, nagu oleks süü KarS § 56 lg 1 tähenduses pelgalt vaid süüdiolemine, on toonud kaasa selle, et karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid ei vaadelda süü suuruse näitajatena, vaid sellest eraldi. Näiteks märgiti kohtupraktikas sageli, et kohus arvestab lisaks süüle ka karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid. Siit ilmneb, et kohtupraktikas ei ole välja kujunenud päris ühtset arusaama, mida ikkagi tähendab süü KarS § 56 lg 1 tähenduses.

Riigikohus on selgitanud, et karistuse mõistmisel saab lähtuda süüst selle laias tähenduses, mis tähendab, et karistuse mõistmisse kaasatakse teo toimepanemise asjaolud. Analüüsi autor leiab, et nimetatud asjaolud võimaldavad hinnata süü suurust ka siis, kui karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud üldse puuduvad.

Analüüs näitas, et süü suuruse juures on võetud arvesse järgmisi objektiivseid asjaolusid: süüdistatava käitumise erisused (kuritegeliku käitumise intensiivsus, teo panus, teo toimepanemise viis); koosseisuliste raskendavate asjaolude hulk; kuriteoga tekitatud tagajärg (vigastuste iseloom), kannatanute arv ja vanus; kuriteoga rünnatud õigushüve olulisus; kuriteo ohtlikkus; kuriteoliigi esinemissagedus; ebaseaduslikult käideldud narkootilise aine kogus ja kordade arv narkokuritegudes; liiklusnõuete rikkumise ulatus ja saabunud tagajärg liikluskuritegudes; omastatud või varastatud vara väärtus varavastastes kuritegudes; kannatanu käitumine ja süüdistatava teojärgne käitumine.

Süü suurust mõjutavad ka subjektiivsed tunnused, mille all mõistetakse kuriteo toimepanemise motiive, eesmärke ja negatiivset eluhoiakut.

Kohtupraktikast nähtus, et karistuse mõistmisel võetakse sageli arvesse ka tahtluse liiki, kuigi 2004. aasta 1. jaanuaril jõustunud karistusseadustiku muudatustega jäeti tahtluse ja ettevaatamatuse liik KarS § 56 lg-st 1 välja.

Tallinna Ringkonnakohus mõnab, et kuigi KarS § 56 ei tee otsesõnu viidet tahtluse ja ettevaatamatuse liigi arvestamisele karistuse mõistmisel, on tegemist jätkuvalt asjaoluga, mida tuleb kaasata süü laia mõistesse. Leitakse, et süü suurus on suurem, kui isiku eesmärgiks oligi teatud kahjuliku tagajärje põhjustamine (kavatsetus) või ta üksnes mõõnis seda.

Uuritud lahenditest ilmnes, et karistuse mõistmisel arvestatakse sellega, kas kuritegu pandi toime esmakordselt või tehakse seda süstemaatiliselt elatusvahendite teenimise, st omakasulisel eesmärgil. Rõhutati ka isiku negatiivset eluhoiakut ja suhtumist õiguskorda. Sõnaselget järeldust, et ka kuritegelik eluviis (negatiivne eluhoiak) oleks süü suuruse näitaja laias tähenduses, maa- ja ringkonnakohtu lahenditest silma ei jäänud. Kuritegelikku eluviisi käsitletakse valdavalt siiski karistuse eripreventiivseid eesmärke prognoosides ja alternatiivse sanktsiooni korral vangistust kohaldades. Analüüs kinnitas, et praktikas on sellel asjaolul üldjuhul karistust raskendav mõju.

Analüüsi autor leiab, et kuritegelikku eluviisi võiks lisaks preventioonidele hinnata ka süü juures, sest vaieldamatult viitab see õiguskorda eiravale meelestatusele, mida on ka Riigikohus süü suuruse juures maininud.

Karistuse mõistmise juures märgitakse iseseisva alusena ka kuriteo laadi ja ohtlikkust. Tuleb märkida, et kuriteo laad ja ohtlikkus olid tõepoolest karistuse mõistmise iseseisvad alused kriminaalkodeksi § 36 järgi, kuid 1. septembril 2002 jõustunud karistusseadustik selliseid aluseid enam eraldi ette ei näe. Karistuse põhjendustest võis aru saada, et neid asjaolusid hinnati teo toimepanemise asjaoludena süü laia tähenduse järgi.

Analüüs näitas, et osas lahendites oli hinnang süüle formaalne või puudus üldse. Kohtuotsusesse kantakse sageli KarS § 56 lg 1 tekst lisandusega, et kohus kõigist neist alustest ka juhindub. Siis keskendutakse isikule ja tema varasemale karistatusele ning seejärel märgitakse karistusliik ja -määr. Selline praktika kinnitab, et karistusseadustiku kümneaastase kehtimise järel ei ole meil välja kujunenud päris ühtset arusaama, mida ikkagi tähendab süü KarS § 56 lg 1 tähenduses.

Klassikalisele süüühimõttele rajatud karistusõiguse põhimõte, et ainult isiku individuaalne süü on karistamise alus, on kohtupraktikas omaks võetud, ent arusaama, et karistamise etapis on vaja süüd karistusliigi ja -määra valikut silmas pidades ka kvantitatiivselt hinnata, veel mitte alati.

8.3 Preventsioonid ehk karistuse eesmärgid

8.3.1 Eripreventsioon

Analüüs kinnitas üheselt valitsevat põhimõtet, et süü kõrval tuleb obligatoorselt arvestada ka karistuse eesmärgi. Karistuse eripreventiivse eesmärgina mõistetakse täiskasvanud isiku kasvatamist, mõjutamist, hoiakute muutmist. Analüüs näitas, et kohtupraktika tunnustab eripreventsiooni realiseerumist parandamise ehk mõjutamise vormis.

On välja kujunenud ühtne arusaam, et uue kuriteo ärahoidmise võimalust saab kaaluda vaid süüdistatava isiku kaudu. Mõistetav karistus on efektiivne vaid siis, kui võetakse arvesse ka konkreetseid isikuomadusi. Tulevikku suunatud prognoosi karistuse efektiivsuse kohta saab teha vaid isiku eelnevat elukäiku, eelkõige tema süütegusid, hinnates.

Analüüs näitas, et keskne küsimus, milline karistus hoiab ära isiku uue süüteo, lahendatakse üldjuhul selle põhjal, kas isik on varem süüteo korras karistatud või mitte. Kõikides uuritud lahendites isiku karistatust või selle puudumist ka mainiti. Riigikohtu praktikast tulenevat teoseotuse nõuet, et isiku varasemad karistused ei tohi olla kustunud ja need peavad olema uue kuriteoga seotud, alamaastme kohtud alati ei järgi.

Analüüs kinnitas sedagi, et kohtupraktikas on isik kujunenud karistuse kohaldamise iseseisvaks aluseks. Isikut iseloomustavate andmete analüüsimisel ei tehta alati vahet karistuse mõistmise ja sellest vabastamise vahel.¹⁸²

8.3.2 Üldpreventsioon

Uuritud kohtupraktikast ilmnes, et õiguskorra kaitsmise eemärke vaetakse napilt. Leidus hulk otsuseid, milles vaid märgiti, et muu hulgas võetakse karistuse mõistmisel arvesse ka õiguskorra kaitsmise huve. Kuidas see konkreetset karistust mõjutab, neist otsustest ei selgunud.

Samas oli kriminaalasju, milles kohus rõhutas karistusliigi ja -määra valikul just üldpreventsiooni keskset rolli. Neil juhtudel isoleeriti ühiskonnast raskeid ja korduvaid kuritegusid toimepannud isikud ka õiguskorra kaitsmise eesmärgil.

Mitmes kriminaalasjas hinnati karistuse mõistmisel asjakohaselt tegu ja selle etteheidetavuse määra ehk süüd (sh teo ohtlikkust), kuid lõplik otsustus karistuse raskendamise suunas tehti mitte süü, vaid isikust lähtuva ohu põhjal. Neil juhtudel rõhutati eriliselt vajadust kaitsta ühiskonda ohtliku isiku eest.

¹⁸² Nende etappide erinevus seisneb selles, et karistusest tingimuslikul vabastamisel KarS § 73 ja § 75 järgi on isik seadusest tulenev iseseisev alus, ent KarS § 56 lg 1 järgi see nii ei ole.

Analüüsi autori arvates saab kehtiva karistusõiguse alusel hinnata isikust lähtuvat ohtu preventsiioonide kontekstis, jäädes siiski süü suurusega piiritletud karistusraami. Kõnesolevat ohtu ei saa vaadelda konkreetset teosüüd ületava ohuna, mille kõrvaldamiseks sätestas seadusandja KarS § 87² (karistusjärgne kinnipidamine), kuid mis tunnistati Riigikohtu üldkogu otsusega **kriminaalasjas nr 3-4-1-16-10** põhiseadusevastaseks meetmeks. Seega isik ja temast lähtuv oht peab olema analüüsitud ja maandatud siiski KarS § 56 sätete raamides.

Kohtupraktikas on mainitud mudelit, et süü suurus üksi määrab karistuse raskuse ja selle piires realiseeruvad ka preventsiioonid. Tunnustatakse ka negatiivset üldpreventsiiooni, mida aga karistusseadustik ei sätesta.¹⁸³

8.4 Karistusliigi ja -määra valik

Karistuse mõistmise otsustavaimas etapis otsustab kohus esmalt karistusliigi ja seejärel karistusmäära küsimuse, arvestades eelnevates etappides hinnatud süüd ja preventsiioone, sh isikut iseloomustavaid asjaolusid, mis on teoga seotud. Kõnesolevas etapis annab kohus koondhinnangu eelnevates etappides ilmnenuid asjaoludele süü ja preventsiioonide kohta.

Analüüs näitas, et maa- ja ringkonnakohtud on teadlikud Riigikohtu praktikast süü ja preventsiioonide (eriti isiku) tähenduse kohta karistusliigi ja -määra valikul. Üldjuhul neist juhitudakse ja neile viidatakse asjakohaselt.

8.4.1 Karistusliigi valiku põhimõtted

Karistusliigi valikut põhjendatakse süü suurusega harva. Kohtud pööravad karistusliigi ja -määra valikul suurt tähelepanu isikule. Seejuures on erilise vaatluse all isiku varasem karistus ja tema majanduslik seis. Ka neis kriminaalasjades, milles isiku süü on suur, rõhutatakse raskema karistusliigi valikul vaid isikut iseloomustavaid asjaolusid. Ka neil juhtudel seavad kohtud esikohale vaid isiku varasema elukäigu, tasumata rahalised karistused ja sissetuleku puudumise, jättes teost lähtuva süü kõrvale. Süü suurust hinnatakse alles karistusmäära juures.

Analüüs näitas, et karistusliigi valikul hinnatakse karistuse kohaldamise etappe järgmiselt: esmalt otsustatakse karistuse eemärgid, mille põhjal valitakse karistusliik. Seejärel antakse hinnang süü suurusele ja otsustatakse karistusmäär. Üldjuhul valitaksegi karistusliik KarS § 56 lg-s 2 sätestatu alusel, arvestades Riigikohtu eespool vaadeldud praktikat selles vallas.

Raskemat liiki karistust kohaldatakse ka väikese süü korral, põhjendusel, et isik ilmselgelt ei ole võimeline rahalist karistust täitma (näiteks vanadus- või invaliidsuspensionär, puudub iseseisev sissetulek, kohtul ei ole usaldusväärseid andmeid isiku tööhõive kohta, isiku materiaalsed kohustused riigi ees on niigi suured jmt). Seejuures tõdevad kohtud sageli, et eelmised karistused ei

¹⁸³ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Koost J. Sootak ja P. Pikamäe. 3., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, § 56, komm 10.

ole isikule mingit preventiivset mõju avaldanud ja ta on jätkanud süütegude toimepanemist. Vangistuse mõistmist rahalise karistuse asemel põhjendatakse ka vajadusega kaitsta õiguskorda. Viimane argument on eriti aktuaalne isikute karistamisel süstemaatiliste varguste eest.

Analüüsi põhjal saab teha järelduse, et isiku karistustundlikkust meie kohtupraktikas otsesõnu ei hinnata. Küll aga on leitud, et kui mõistetud karistusega kaasnevad varalised kitsendused on piisavalt suured, võib rahaline karistus mõjutada eripreventiivselt ka sellist isikut, kelle sissetulek on keskmisest suurem. Valitsev arusaam, et raskem karistus on põhjendatud siis, kui varasemad karistused on end ammendanud põhineb ju sisuliselt samuti hinnangul, kuidas varasemad karistused on isikule mõjunud. Korduvalt kuritegusid toimepannud isikute karistustundlikkus on enamasti väga väike, mistõttu ongi põhjendatud neile raskema karistuse mõistmine.

Analüüs näitas, et Eesti kohtupraktika on võtnud omaks mudeli, mille järgi määrab karistusliigi eelkõige eripreventsioon KarS § 56 lg 2 alusel.

8.4.2 Karistusmäära valiku põhimõtted

Analüüs näitas, et karistusmäära valikul lähtutakse pigem mudelist, mida Riigikohus on kirjeldanud **kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11**. Osutatud otsuses märgitakse, et süüdistatavale konkreetse karistuse valimiseks tuvastatakse sanktsioonivahemiku keskmisest lähtudes järgnevalt süüd kergendavad ja raskendavad asjaolud ning muud süü suurust määravad asjaolud (nt süüdistatava teojärgne käitumine, kannatanu käitumine jms). Selliselt saadud süüle vastava karistuse ülemmäära korrigeeritakse eri- ja üldpreventsiooni kaalutlustest tulenevalt.¹⁸⁴

Sellest järeldub, et süüle vastava karistuse võimalikku ülemmäära on võimalik korrigeerida nii raskemas kui ka kergemas suunas. Süü suurusest tulenevaid karistuse piire saab nihutada raskemas suunas näiteks juhul, kui eripreventiivne prognoos on halb või kui seda nõuab ühiskonna kaitsmise huvi.

Kirjeldatud karistuse kohaldamise mudel ei haaku aga Riigikohtu kriminaalkolleegiumi ja üldkogu seisukohaga, et KarS §-s 56 sätestatud süü on karistamise alus ja selle suurus määrab võimaliku karistuse ülempiiri.¹⁸⁵

Analüüs näitas, et olenevalt konkreetsest olukorrast võib raske kuriteo puhul süü suurust üksi määrata karistuse raskuse. Süü suuruse põhjal määratud karistuses realiseeruvad ka preventioonid.

Üldpreventsiooni roll fikseerida süü piiridest lähtuva karistuse alammäär on ringkonnakohtu praktikas küll kajastatud, kuid selle põhimõtte laiemat käsitlust uuritud lahenditest ei ilmnenu.

¹⁸⁴ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11.

¹⁸⁵ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15. mai 2007. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-14-07 ja Riigikohtu üldkogu 18. mai 2010. a otsus väärteoasjas nr 3-1-1-116-09.

Analüüsisist ilmnes, et alternatiivse sanktsiooni korral otsustatakse karistumäär üldjuhul süü suurust näitavate asjaolude põhjal, sest eripreventsiooni kohta käivad asjaolud on karistusliigi valiku juures n-õ ära tarvitatud.

Riigikohtu praktikast tuleneb põhimõte, et karistumäära valikul tuleb lähtuda sanktsiooni keskmisest määra. Analüüs näitas, et maa- ja ringkonnakohtud on teinud otsuseid, mis seda seisukohta sõnaselgelt tunnustavad. Seevastu esineb ka sootuks teistsugune arusaam, mille kohaselt ei ole lähtepunkt sanktsiooni keskmine määr, vaid selle esimene kolmandik. Tuleb tõdeda, et kohtupraktikas on mõlemad seisukohad õiguslikult põhjendamata.

8.5 Karistuse põhjendamisega seonduvad tähelepanekud

Kriminaalmenetluse seadustiku § 312 lg-d 4 ja 5 nõuavad, et süüdimõistva kohtuotsuse põhistavas osas esitatakse muu hulgas karistust kergendavad ja raskendavad asjaolud ning süüdistatavale mõistetava karistuse motiivid.

Kriminaalasjas nr 3-1-1-10-09 on Riigikohus selgitanud, et kuigi kohus peab karistuse mõistmisel juhinduma eeskätt asjakohastest materiaaõiguslikest ja menetlusõiguslikest nõuetest ja esitama vastavalt KrMS § 312 p-le 5 mõistetava karistuse kohta põhistused, on sellistest õiguslikest piiridest lähtuv konkreetse karistumäära valik lõppkokkuvõttes pigem siiski kohtuniku siseveendumusest lähtuva otsustamise küsimus.¹⁸⁶ Riigikohus on seni olnud seda meelt, et karistuse põhjendused on kohtuotsuse oluline osa ja kohtuotsuses karistuse põhistamata jätmisel on tegemist kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisega KrMS § 339 lg 1 p 7 mõttes.¹⁸⁷

Analüüs näitas, et vaatamata eeltoodud nõuetele tehakse kohtupraktikas ka selliseid otsuseid, kuhu kantakse lihtsalt KarS § 56 lg 1 tekst, seejärel vaadeldakse isiku varasemat karistust ja muid isikuga seonduvaid asjaolusid ning lõpuks märgitakse, millist liiki karistust ja millises määras kohaldatakse.

Kuigi karistusseadustik on kehtinud kümme aastat, ei ole karistuse põhjendustest täielikult kadunud asjaolud, mis olid karistuse kohaldamise iseseisvad alused kriminaalkoodeksi järgi, kuid karistusseadustiku järgi seda enam ei ole – näiteks kuriteo raskus ja laad (KrK § 36) või isiku karistus üldises plaanis (KrK § 38 lg 1). Maa- ja ringkonnakohtud arvestavad jätkuvalt ka tahtluse liiki karistuse kohaldamise iseseisva alusena süü laia tähenduse järgi.

Riigikohus on seisukohal, et lõplik karistumäär ei ole pelgalt õigusküsimus, ent analüüs näitas, et seda seisukohta on hakatud tõlgendama kohati liiga laialt ja mõningatel juhtudel ei esitata ühtki argumenti mõistetud karistumäära kohta. Seetõttu ei ole võimalik kindlalt väita, kas karistust mõjutavate asjaolude kaalumist alustatakse alati vastava sanktsiooni keskmisest määra, nagu seda peab õigeks Riigikohus, või mitte. Uuritud otsuste põhjal võib vaid oletada, et nullpunktiks võetakse ka vastava sanktsiooni esimene kolmandik.

¹⁸⁶ Näiteks Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. aprilli 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-10-09.

¹⁸⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 28. mai 2008. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-77-11.

Reaalkogumi moodustavate kuritegude eest üksikkaristuste mõistmisel seaduses mingeid erandeid ei ole. Analüüs aga näitas, et osal juhtudel kuritegude reaalkogumi korral üksikkaristuste määrasid ei põhjendatud üldse või põhjendati ainult raskema kuriteo eest mõistetavat karistust või KarS § 64 lg 1 alusel mõistetavat liitkaristust.

Analüüsi autori arvates ei tohiks karistusmäära juures arvesse võetavate asjaolude analüüs moonutada karistuse mõistmise kui väärtusotsustuse olemust ega kitsendada kohtuniku vääramatut õigust lähtuda seejuures ka õiguslikule regulatsioonile allumatust sisekaemusest. Küll aga parandaks see kohtuotsuse põhjendatust ja jälgitavust ning annaks kõrgema astme kohtutele parema võimaluse karistuse seaduslikkust kontrollida.

Samas ei ole võimalik analüüsi põhjal väita seda, et karistuse raskust kaaludes jätab kohtunik ka tegelikult mõned KarS §-s 56 sätestatud asjaolud kaalumata. Analüüs näitas, et see osa karistuse mõistmise protsessist, mis kohtuotsusesse realselt kirja pannakse, võib küll kohati olla lünklik ja mõneti süsteemitu, kuid lõplik karistus võib siiski olla õiglane. Sellise olukorra vältimiseks ongi õiguskirjanduses välja pakutud karistuse kohaldamise kontrollskeem, mida võiks kohtuotsuses karistuse põhjenduste esitamisel rohkem järgida.¹⁸⁸

¹⁸⁸ P. Pikamäe, L. Kivi. Karistusõiguse põhiprobleeme. Õppematerjal kohtunikele 2003. Tartu 2004, lk 53.